राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र

राज्यस्तरीय नवोपक्रम स्पर्धा २०२३

नवोपक्रमाचे शीर्षक:

इयत्ता सातवीतील विद्यार्थ्यांचे स्वयंवाचन वाढविणे

सादरकर्त्या:

ग्रंथपाल सौ. विद्यादेवी महेश निंबाळकर

प्रगत शिक्षण संस्थेचे कमला निंबकर बालभवन

रिंग रोड, लक्ष्मीनगर, फलटण, ता. फलटण, जि. सातारा

सादरकर्तीचा परिचय

नाव - **सौ. विद्‍यादेवी महेश निंबाळकर**

शिक्षण - **MA B.Ed (अर्थशास्त्र)**

Library Educator Course

पद - **ग्रंथपाल**

सेवेचा अनुभव - **१२ वर्षे**

इमेल - **vkakade28@gmail.com**

नवोपक्रम गट - **प्राथमिक शिक्षक गट**

संस्थेचे नाव- **प्रगत शिक्षण संस्था, फलटण**

शाळेचे नाव - **कमला निंबकर बालभवन**

पत्ता - **रिंग रोड, लक्ष्मी नगर, फलटण ४१५५२३, ता. फलटण, जि. सातारा**

मनोगत

कमला निंबकर बालभवनमध्ये मी गेली बारा वर्षे ग्रंथपाल म्हणून काम करत आहे. शाळेतील वाचनसमृद्ध वातावरणात येथील विद्यार्थ्यांचे व्यक्तिमत्व अधिक संपन्न होत असताना मी पाहिले आहे. अनेक विद्यार्थी शाळेत होणाऱ्या सर्व उपक्रमांमध्ये उत्साहाने भाग घेतात, विविध दिन साजरे करताना त्यांत सक्रीय सहभाग घेतात, एखादा विषय घेऊन त्याचा बारकाईने अभ्यास करून नेमक्या, सुस्पष्ट शब्दात मांडणी व प्रभावी सादरीकरण करू शकतात, इतरांशी सहकार्य भावना ठेवतात. त्यांच्या या गुणांमागील कारणांचा शोध घेताना उत्तर ग्रंथालयातील देवघेव कार्डांमध्ये सापडते. ही सर्व मुले विपुल अवांतर वाचन करतात असे कायम आढळले आहे. यामुळेच सर्वच विद्यार्थ्यांनी अधिकाधिक वाचावे असा प्रयत्न शाळा करत आहे.

मोठ्या पुस्तकांचे (किमान १०० पाने) स्वयंवाचन वाढवण्यासाठी सहावी-सातवीच्या टप्प्यावर विविध साहित्य प्रकारांची ओळख होणे महत्त्वाचे असते. मात्र सर्वच मुलांच्या घरी वाचनास पूरक वातावरण असेल असे नाही. त्यामुळे शाळेतच मुलांना असे वातावरण उपलब्ध करून देणे गरजेचे असते. या वयात मुलांना वाचनाची गोडी निर्माण झाली तर त्यांचे पुढील आयुष्य नक्कीच अधिक समृद्ध होते.

२०२०-२२ या वर्षांमध्ये कोविड साथीमुळे शाळा दीर्घकाळ बंद राहिल्या. परिणामी मुले शाळेतील वाचन समृद्ध परिसरापासून दूर राहिली. पुस्तकांशी मुलांचे नाते पुन्हा घट्ट करण्यासाठी जादाचे प्रयत्न करण्याची गरज भासू लागली. यासाठी केलेले प्रयत्न व परिणाम या नवोपक्रमामधून आपल्यासमोर मांडताना अतिशय आनंद होत आहे.

आभार

सातवीच्या वर्गासोबत स्वयंवाचनाचा हा नवोपक्रम करताना सर्वाधिक उत्साह वर्गातील विद्यार्थ्यांनी दाखविला आणि शेवटपर्यंत सर्व कृती आवडीने केल्या त्यामुळे त्यांचे अनेक आभार. नवोपक्रम करताना कृती व मांडणी करण्यामध्ये संस्थेच्या उपाध्यक्षा शिक्षणतज्ज्ञ डॉ. मंजिरी निंबकर यांनी अत्यंत सूक्ष्म पातळीवर विचार करण्यास शिकवले आणि वेळोवेळी अतिशय मोलाचे मार्गदर्शन केले. या उपक्रमासाठी मुख्याध्यापिका (प्राथमिक) सौ. प्रियदर्शनी सावंत यांनी परवानगी दिली आणि मार्गदर्शन केले. तसेच संस्थेच्या शिक्षण समन्वयक आणि विश्वस्त श्रीमती मधुरा राजवंशी यांनी मुलांच्या लेखनाचे परिक्षण, नवोपक्रमाचे भाषा संपादन तसेच तंत्रज्ञानविषयक मदत केली. या सर्वांचे मन:पूर्वक आभार.

इ. सातवीचे वर्गशिक्षक श्री. भरत अवघडे, भाषा शिक्षिका श्रीमती कल्पिता दंडवते व सौ. संज्योत उंडे, मुख्याध्यापक (माध्यमिक) श्री. विश्वास जगदाळे, माझे सहकारी ग्रंथपाल श्री. प्रदीप ढेकळे आणि इतर सर्वच सहकारी शिक्षकांनी वेळोवेळी अनेक कामांमध्ये सतत सहकार्य केले आणि प्रोत्साहन दिले. संस्थेच्या डेटा व्यवस्थापक श्रीमती अश्विनी जाधव यांनी टायपिंग व इतर तांत्रिक कामात मोलाची मदत केली. या सर्वांचीच मी अत्यंत ऋणी आहे.

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	शीर्षक	पृष्ठ क्र.
१	नवोपक्रमाचे गरज व महत्व	६
२	नवोपक्रमाची उद्दिष्टे	७
३	नवोपक्रमाचे नियोजन	८
४	नवोपक्रमाची कार्यपद्धती	११
५	नवोपक्रमाची यशस्विता	२०
६	समारोप	२१
७	संदर्भ सूची	२२
८	परिशिष्टे	२४
९	प्रतिज्ञापत्र व प्रमाणपत्र	५४

नवोपक्रमाचे शीर्षक: **इयत्ता सातवीतील विद्यार्थ्यांचे स्वयंवाचन वाढविणे**

नवोपक्रमाची गरज व महत्त्व:

- उपक्रम निवडण्याचे कारण:

गेली १२ वर्षे मी प्रगत शिक्षण संस्थेच्या कमला निंबकर बालभवन मध्ये ग्रंथपाल म्हणून काम करते आहे. आमच्या शाळेत अगदी बालवाडीपासून मुलांना वाचनासाठी पुस्तके उपलब्ध होतात. त्यामुळे माझा असा अनुभव आहे की इयत्ता पाचवी, सहावीच्या टप्प्यावर मुले मोठी पुस्तके वाचू लागतात. मात्र २०२०-२२ मध्ये करोना काळात दोन वर्षे त्यांना पुस्तके व ग्रंथालय उपलब्ध न झाल्याने पाचवी-सहावी मध्येही ती बालसाहित्यच वाचत असल्याचे निदर्शनास आले. त्यांना वाचनाची बैठकही नाही असे आढळले. याबद्दल मुलांशी बोलल्यानंतर खूप अभ्यास असल्याने वेळ न मिळणे, कराटे, बॅडमिंटन, संगीत इ क्लासेसला जावे लागणे, घरी वाचनासाठी आवश्यक शांत वातावरण नसणे, अशी अनेक कारणे मुलांनी सांगितली. त्यावर एकच उपाय दिसत होता, तो म्हणजे शाळेतच त्यांना वाचनाची अधिकाधिक संधी देणे, मोठी पुस्तके मनात वाचण्याचा आनंद प्रत्यक्ष अनुभवायला देणे. एकदा वाचनाची गोडी लागली की वेळ मिळेल तेव्हा, जमेल तेव्हा मुले वाचत राहतात असा अनुभव होता. या मुलांना मोठ्या पुस्तकांकडे आकर्षित करणे व त्यांचे आकलन वाढवणे यासाठी हा नवोपक्रम करण्याचे ठरविले.

- नवोपक्रमाची गरज:

विद्यार्थी जेव्हा शांतपणे बसून मोठी पुस्तके मनात सलग वाचू लागतात, तेव्हा त्यांची बैठक वाढते; त्यांची एकाग्रता व मानसिक स्थैर्य वाढते. या बैठकीत मुलांचा मेंदू जागृत असतो व ती पुस्तकांतील प्रसंगांना आपले पूर्वानुभव जोडत असतात आणि पात्रांसोबत सहवेदनेचा अनुभव घेत असतात. याबरोबरच ती कादंबरीत पुढे काय घडेल याचा अंदाजही लावतात. वाचलेल्या मजकुराचा न्याय्य-अन्याय्यपणा, योग्यायोग्यता यांविषयी विद्यार्थ्यांच्या मनात चिकित्सक विचार निर्माण होऊ लागतात. ही सर्व शिक्षणाच्या उच्च स्तराच्या उद्दिष्टांपैकी काही महत्त्वाची उद्दिष्टे आहेत (नवीन शैक्षणिक धोरण, २०२०) व ती प्राप्त करण्यासाठी स्वयंवाचनाला पर्याय नाही (कृष्ण कुमार, वाचनविचार, २०२३).

मुले जसजशी मोठी होतात, वरच्या वर्गात जातात, तसतशी त्यांची पाठ्यपुस्तकेही मोठी होत जातात व त्यांनी संदर्भ वाचन करावे अशी अपेक्षा असते. वरच्या वर्गांमध्ये भाषेच्या प्रश्नपत्रिकेत परिच्छेद मनात वाचून त्यावरील प्रश्नांची उत्तरे द्यावीत असा प्रश्न असतो. परीक्षेत आकलनासह वेगाने वाचन झाले तरच हे शक्य होते. स्वयंवाचनाचा नियमित सराव केल्याने आकलनासह वाचनाचा वेग वाढण्यास मदत होते. परंतु जोपर्यंत

विद्यार्थी मोठे पुस्तक आकलनासह वाचण्याचा अनुभव सातत्याने घेत नाहीत तोपर्यंत त्यांच्यामध्ये आत्मविश्वास येत नाही.

सचित्र बालसाहित्याच्या तुलनेत मोठ्या पुस्तकांमध्ये गोष्टीची पार्श्वभूमी, भूभागाविषयी माहिती, पात्रांची संस्कृती व विचार पद्धती अधिक विस्ताराने दिलेली असते. कधी कधी आकृत्या, नकाशेही दिलेले असतात. मुलांच्या आयुष्याचा सहसा भाग नसणाऱ्या जंगलातील अनुभव, युद्ध, आपत्ती, अन्याय, यासारख्या घटना मोठ्या पुस्तकांमुळे मुलांना प्रथमच स्पष्टपणे कळतात. यामुळे मुलांचे अनुभवविश्व विस्तारते.

विविध प्रकारच्या वाचनामुळे मुलांच्या लेखनावरही सकारात्मक परिणाम होतो. लेखनात नेमक्या शब्दांचा वापर करणे, विचार व कल्पना अधिक विस्तृतपणे मांडणे, कथानकाचा गाभा शोधणे व सारांशात मांडणे अशी कित्येक कौशल्ये मुलांना प्राप्त होतात.

- नवोपक्रमाचे वेगळेपण:

  या नवोपक्रमाची वैशिष्ट्ये खालीलप्रमाणे आहेत–

  – विद्यार्थ्यांना पुस्तक निवडीचे स्वातंत्र्य
  – शाळेतच वाचनाची संधी आणि अवकाश
  – मुलांना मूल्यमापनाचा ताण नसणे.

नवोपक्रमाची उद्दिष्टे :

उपक्रमाची उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे आहेत.

१) विद्यार्थ्यांना स्वयंवाचनाची अनुभूती व त्यातून आनंद मिळणे
२) त्यांचा वाचनाचा वेग वाढणे
३) मोठी पुस्तके वाचण्याचा आत्मविश्वास मुलांमध्ये निर्माण होणे
४) त्यांना चिकित्सक विचार करण्याची सवय लागणे
५) मुलांचे अनुभवविश्व विस्तारणे

]

नवोपक्रमाचे नियोजन:

- <u>उपक्रमपूर्व स्थितीचे निरीक्षण:</u>

एप्रिल २०२३ मध्ये ग्रंथालयाचा वर्गवार अहवाल देताना मला आढळलेली स्थिती खालीलप्रमाणे होती–

- इयत्ता सहावीतील ३६ पैकी बहुसंख्य विद्यार्थी अजूनही सचित्र बालसाहित्यातील पुस्तकेच वाचत आहेत असे लक्षात आले. केवळ सहा मुले सोडता बाकीची मुले नियमित मोठी पुस्तके वाचत नव्हती.
- बहुसंख्य मुलांचा वाचन-वेग कमी होता. मुले ग्रंथालयाच्या एका तासिकेत केवळ ८-१० पानांची सचित्र पुस्तके वाचत होती.
- ३०-४० मिनिटे सलग वाचण्याची मुलांची बैठक नव्हती.
- मुलांचे लेखनही त्रोटक असे. मुले विचारपूर्वक, समृद्ध भाषेत, नेमक्या शब्दांचा वापर करून लिहीत नव्हती.

- <u>संबंधित व्यक्ती व तज्ज्ञांशी चर्चा:</u>

करोना काळानंतर मुलांच्या वाचनातील तृटी पाहून काय करावे असा विचार मी करू लागले व यांवर स्वयंवाचनाने मात करता येईल असे वाटले. त्या दृष्टीने मी प्रगत शिक्षण संस्थेच्या उपाध्यक्षा शिक्षणतज्ज्ञ डॉ. मंजिरी निंबकर यांच्याशी सविस्तर चर्चा केली. त्यांनी चर्चेबरोबरच प्रा. कृष्णकुमार यांचे ‘वाचन विचार’ हे पुस्तक वाचायला दिले. तसेच ग्रंथालयाच्या तासाला जोड म्हणून शाळेआधी मुलांना जादा वेळ देण्याचे सुचविले. संपूर्ण उपक्रम पूर्ण होईपर्यंत त्यांनी वेळोवेळी मार्गदर्शन केले.

- <u>आवश्यक साधनांचा विचार:</u>

- मुलांना शाळेच्या वेळेआधी शांत बसण्यासाठी जागा
- पुस्तकांची उपलब्धता

- <u>करावयाच्या कृतींचा क्रम:</u>

१) मुख्याध्यापकांची परवानगी घेणे
२) पालक सभेत पालकांसमोर विषय मांडून शाळेच्या आधी मुलांना बोलाविण्यासाठी त्यांची परवानगी घेणे
३) वेळापत्रक तयार करणे
४) पुस्तकांची निवड करणे
५) पूर्वस्थितीचे निरीक्षण करून नोंदी ठेवणे
६) ठरविलेल्या वेळापत्रकानुसार उपक्रम सुरू करणे
७) उपक्रमादरम्यानच्या नोंदी ठेवणे
८) उपक्रम पूर्ण झाल्यावर निरीक्षणे करून नोंदी ठेवणे
९) मिळालेल्या माहितीचे विश्लेषण करणे

- <u>उपक्रमोत्तर स्थितीचे निरीक्षण:</u>

  उपक्रमोत्तर स्थितीचे खालील मुद्यांवर निरीक्षण केले जाईल असे ठरवले.

- मुलांच्या वाचनाचा वेग मोजणे
- मुलांची बैठक वाढली आहे का ते पाहणे
- मोठी पुस्तके वाचण्याचे प्रमाण वाढले आहे का ते पाहणे
- मुलांच्या वाचनाचा त्यांच्या लेखनावर काय परिणाम होत आहे ते तपासणे

- <u>कार्यवाहीचे टप्पे (वेळापत्रक):</u>

अनु क्र.	तारीख	कृती
१	०४/०७/२३-१०/०७/२३	तज्ज्ञांशी चर्चा, मुख्याध्यापकांची परवानगी, वर्गाची निवड, पालक सभा, इतर शिक्षकांशी चर्चा व उपक्रमाबद्दल मुलांना माहिती करून देणे
२	११/०७/२३	पूर्वचाचणी
३	१८/०७/२३	१००-१२० पानांची, सोप्या भाषेतील, पुस्तकातील मुख्य पात्रे किशोर-वयीन मुले असणाऱ्या, विविध विषयावरील लघु कादंबऱ्या निवडणे व वाचायला देणे
४	२६/०७/२३	सत्यजित रे लिखित, अनुवादित रहस्य कथा वाचायला देणे व वाचनवेग नोंद
५	०१/०८/२३	वन्यजीवविषयक कादंबऱ्या वाचायला देणे
६	०८/०८/२३	समाज सुधारक, क्रांतिकारक यांची लघु चरित्रे वाचायला देणे
७	२२/०८/२३	व्यंकटेश माडगूळकर व शंकर पाटील यांच्या ग्रामीण कथा वाचायला देणे
८	२९/०८/२३	सुधा मूर्ती यांच्या अनुवादित कथा वाचायला देणे
९	०५/०९/२३	मुस्कान प्रकाशनाची विविध संवेदनशील विषय हाताळणारी छोटी सचित्र, हिंदी पुस्तके वाचायला देणे व त्यांचे नाट्य रूपाने सादरीकरण करण्याची संधी देणे
१०	१२/०९/२३	विविध कवितासंग्रह वाचायला देणे
११	२६/०९/२३	विज्ञान कुतूहल व शास्त्रज्ञांच्या कथा व चरित्रे वाचायला देणे
१२	०३/१०/२३	पर्यावरण व सजीवसृष्टीविषयक माहितीपर पुस्तके वाचायला देणे
१३	१०/१०/२३	उत्तरचाचणी
१४	१७/१०/२३	सत्यजित रे लिखित, अनुवादित रहस्य कथा वाचायला देणे (भाग बदलून) व वाचनवेग नोंद

- <u>उपक्रमासाठी इतरांची मदत:</u>

  या उपक्रमासाठी मला खालील व्यक्तींची साथ मिळाली.

१) उपक्रमासाठी मुलांना शाळेपूर्वी बोलवावे लागणार असल्याने आमच्या मुख्याध्यापिका सौ. प्रियदर्शनी सावंत यांनी परवानगी दिली.

२) पालक सभा घेऊन पालकांसमोर विषय मांडण्यासाठी सातवीचे वर्गशिक्षक श्री. भरत अवघडे यांची मदत केली तसेच आठवडाभर प्रकट वाचनासाठी होमरूमचे तास उपलब्ध करून दिले.

३) या उपक्रमासाठी पुस्तके निवडण्यासाठी माझे ग्रंथपाल सहकारी श्री. प्रदीप ढेकळे सर यांची मदत मिळाली.

४) मुलांच्या लेखनाचे नमुने गोळा करण्यासाठी, नवीन कल्पना देण्यासाठी व मुलांच्या वाचन-लेखनाच्या प्रगतीविषयी निरीक्षणे करण्यासाठी इयत्ता सातवीच्या वर्गाला अनुक्रमे मराठी व हिंदी विषय शिकविणाऱ्या सौ. संज्यात उंडे व श्रीमती कल्पिता दंडवते यांनी सहकार्य केले.

५) चकमक या हिंदी विज्ञान पत्रिकेला पाठविण्यासाठी मुलांच्या लेखनाचे परीक्षण करण्यासाठी शिक्षण समन्वयक श्रीमती मधुरा राजवंशी यांनी मदत केली.

- <u>उपक्रमासाठी सादर करावयाचे पुरावे:</u>

  १. मुलांच्या लेखनाचे नमुने
    a. चकमक मासिकाच्या प्रश्नांसाठी लिहिलेल्या उत्तरांची चिकित्सक विचाराची उदाहरणे (*परिशिष्ट क्र. १ ब)*
    b. पुस्तकातील आवडलेल्या पात्राविषयी लेखन- पूर्व व उत्तरचाचणी *(परिशिष्ट क्र. २)*

  २. देवघेव कार्डावरील नोंदी (*परिशिष्ट क्र. ३)*

  ३. उपक्रमाचे फोटो *(परिशिष्ट क्र. ४ अ)*

  ४. मुलांच्या प्रतिक्रियांच्या चित्रफिती *(परिशिष्ट क्र. ४ ब)*

नवोपक्रमाची कार्यपद्धती

- पूर्वस्थितीची निरीक्षणे व नोंदी

१. सातवीची बहुसंख्य मुले सचित्र बालसाहित्याचे वाचन करीत होती.

२. बहुसंख्य मुले फक्त १५-२० मिनिटे स्वयंवाचनासाठी बसू शकत होती.

३. बहुसंख्य मुले देवघेव कार्डांवर घरी वाचण्यासाठी बालसाहित्यच नेत होती.

४. अनुभव लेखन, प्रतिक्रिया लेखन, चकमक पत्रिकेतील 'क्यों-क्यों' (*परिशिष्ट क्र. १अ*) सदरासाठीचे लेखन त्रोटक होते. त्यात फारसा चिकित्सक विचार दिसत नव्हता व समृद्ध भाषेचा अभाव होता.

- प्रत्यक्ष कार्यवाही व त्या दरम्यान केलेली निरीक्षणे व नोंदी:

उपक्रमपूर्व परवानग्या घेऊन व तयारी करून दि. ११ जुलै रोजी कार्यवाही सुरू केली. पुस्तकांची निवड करताना मुलांचे वय, साहित्याची विविधता, भाषेचे लालित्य, विषयांची आव्हानात्मकता, सर्वसमावेशकता व नावीन्य, प्रतींची उपलब्धता (निवडलेल्या प्रत्येक पुस्तकाच्या ४ ते ८ प्रती उपलब्ध होत्या) इत्यादी निकषांचा विचार केला. मुलांच्या स्वयंवाचनाच्या तासाला मीही स्वतः पूर्ण वेळ एक पुस्तक घेऊन वाचत असे. सातवीच्या ग्रंथालयाच्या साप्ताहिक तासिकेला मुलांनी वाचलेल्या पुस्तकांवर वैयक्तिक किंवा गटात चर्चा व इतर ग्रंथालय कृती व उपक्रम मी घेत असे. ज्या मुलांना स्वयंवाचनाच्या तासाला निवडलेले पुस्तकच घरी न्यायचे असेल त्यांना ती पुस्तके देवघेव कार्डात नोंद करून दिली. ११ जुलैपासून सुरू केलेल्या उपक्रमाच्या कार्यवाहीचे प्रमुख टप्पे खालीलप्रमाणे आहेत.

१. इयत्ता सातवीच्या वर्गात जाऊन मुलांना उपक्रमाची सविस्तर माहिती देऊन चर्चा केली.

२. पूर्वचाचणी *(परिशिष्ट क्र. २)*- ग्रंथालयाच्या तासाला मुलांना त्यांच्या आवडीचे पुस्तक वाचून त्यातील आवडते पात्र कोणते व ते का आवडले ते लिहायला सांगितले.

३. लघु-कादंबरीची ओळख म्हणून 'रिक्षावाली मुलगी' हे पुस्तक वर्गात होमरूमच्या तासाला रोज १० मिनिटे याप्रमाणे आठवडाभर वाचून दाखवले.

४. पुढील आठवड्यात दि. १८ जुलै रोजी स्वयंवाचनाच्या जादा तासाला सकाळी ११ ते ११.४५ या वेळात सोप्या भाषेतील, पुस्तकातील मुख्य पात्रे किशोर-वयीन मुले असणाऱ्या, विविध विषयावरील लघु-कादंबऱ्या वाचण्यासाठी समोर मांडल्या.

मुलांना आवडीनुसार पुस्तक निवडण्याचे व हवे तिथे बसून वाचण्याचे स्वातंत्र्य दिले. मुलांनी या तासाला पुस्तक निवडीसाठी भरपूर वेळ घेतला. सुरवातीचे एक पान वाचल्यानंतर पुस्तक आवडले नसल्यास बऱ्याच जणांनी पुस्तके बदलली. काही मुले पाच मिनिटात वाचनात मग्न झाली तर काहींना

पंधरा मिनिटे लागली. मुलांच्या पुस्तक निवडीचे व वाचन सवयींचे निरीक्षण केले. आवडलेली पुस्तके मुलांनी नावावर घेतली.

५. दि. २६ जुलै रोजी सत्यजित रे यांच्या रहस्यकथा वाचायला दिल्या. त्या मुलांनी आवडीने वाचल्या. येथेही मुलांना निवडीचे स्वातंत्र्य होते. मात्र या वेळी तासात पुन्हा पुस्तक बदलण्याची मुभा नव्हती. तीस मिनिटांत प्रत्येकाने किती पाने वाचली त्याची नोंद घेतली.

६. दि. १ ऑगस्ट रोजी वन्यजीवविषयक कादंबऱ्या वाचायला दिल्या. या कादंबऱ्या मुलग्यांना अधिक आवडत होत्या असे आढळले.

७. दि. ८ ऑगस्ट रोजी समाज सुधारक, क्रांतिकारक, प्रसिद्ध स्वातंत्र सेनानी, राजकीय नेते, इत्यादींची चरित्रे वाचायला दिली. यात मुद्दाम इतिहासाच्या पुस्तकात न आढळणाऱ्या समाजसुधारक व स्वातंत्र्यसैनिकांची चरित्रे होती. १५ ऑगस्टसाठी इ. सातवीतील विद्यार्थी स्वातंत्र्यसैनिक व समाजसुधारकांच्या वेशभूषा करणार होते व त्यांच्या कार्याबद्दल मांडणी करणार होते. यामुळे मुलांनी पुस्तकातील व्यक्तींच्या कामगिरीचा भाग विशेष लक्षपूर्वक वाचला.

८. २२ ऑगस्ट रोजी व्यंकटेश माडगूळकर, शंकर पाटील, द. मा. मिरासदार यांच्या ग्रामीण जीवनावरील कादंबऱ्या वाचनासाठी दिल्या. व्यंकटेश माडगूळकर यांच्या माणदेशी माणसे पुस्तकातील कथा मुलांना आधी वाचून दाखवली असल्याने माणदेशी माणसे या पुस्तकाच्या प्रती मुलांनी मागून घेतल्या.

९. २९ ऑगस्ट रोजी सुधा मूर्ती यांनी अनुवाद केलेल्या लोककथा वाचायला दिल्या. या कथा मुलांनी आवडीने वाचल्या. मुलांच्या एका तासिकेत एका पुस्तकातील सरासरी तीन कथा वाचून झाल्या.

१०. ५ सप्टेंबर रोजी मुस्कान (भोपाळ, मध्य प्रदेश) प्रकाशनाची नवी आलेली, आदिवासी, कचरा वेचणारी मुले, दिव्यांग मुले, लिंगभेद इ. संवेदनशील विषयांची हिंदी पुस्तके वाचायला दिली. पुस्तक वाचून त्यावर नाट्यीकरण करण्यास सांगितले. ही पुस्तके सचित्र बालसाहित्याचा प्रकार असल्याने मुलांनी ती पटकन वाचून एकमेकांशी चर्चा करत समजावून घेतली आणि सादरीकरण केले. सर्व गटांचे सादरीकरण वेळे अभावी होऊ शकले नाही. मात्र प्रत्येक गटाने आपापल्या पुस्तकावर सादरीकरणासाठी चर्चा केलेली होती.

११. कवितासंग्रह वाचायला दिले. त्यातील सर्वात जास्त आवडलेली कवितेचे प्रत्येकाला प्रकट वाचन करण्यास सांगितले. मुलांना मनापासून भावलेली कविताच त्यांनी निवडल्याचे त्यांच्या वाचनावरून दिसून आले.

१२. २६ सप्टेंबर रोज विज्ञान कुतूहल व शास्त्रज्ञांच्या कथा व चरित्रे वाचायला दिली. या पुस्तकांची भाषा व त्यातील संकल्पना थोड्या क्लिष्ट असल्याने मुलांना त्यात

पुरेसा रस निर्माण झाल्याचे दिसले नाही. ही पुस्तके कुणीही नावावर घेतली नाहीत. विज्ञान शिक्षकांच्या मदतीने यावर अधिक काम व्हायला हवे असे जाणवले.

१३. ३ ऑक्टोबरला पर्यावरण व सजीवसृष्टीविषयक माहितीपर पुस्तके वाचायला दिली. आपल्या आवडीच्या सजीवाबद्दलचे पुस्तक निवडता आल्याने मुलांचा वाचनातील रस टिकून राहिला आहे असे जाणवले.

१४. १० ऑक्टोबर रोजी आत्तापर्यंत वाचलेल्या पुस्तकांपैकी कोणत्याही एका पुस्तकातील पात्राविषयी लिहायला सांगितले (उत्तरचाचणी). तसेच ज्या मुलांना चकमक या हिंदी विज्ञान पत्रिकेतील क्यों-क्यों या सदरात येणाऱ्या प्रश्नाला उत्तरे लिहायची असतील त्यांना ती लिहायला सांगितली.

१५. दरवर्षी शाळेतील सातवीचा वर्ग इतर शाळेतील लहान वर्गातील मुलांसोबत वाचन दिन साजरा करतो. यावर्षी देखील सातवीच्या मुलांनी वाचन दिन साजरा करण्याची तयारी दर्शविली. त्यामुळे शाळेच्या वेळेतील ग्रंथालयाच्या नियमित तासिकांना मुलांनी याची पूर्वतयारी केली. यात मुलांनी पुस्तक वाचून दाखविणे, कविता गाणी शिकविणे, प्रयोग करून दाखविणे असे उपक्रम घेतले. *(परिशिष्ट ४ अ)*

<u>कार्यवाही पूर्ण झाल्यानंतर केलेली निरीक्षणे व नोंदी:</u>

- या उपक्रमाबद्दल मुलांमध्ये चांगला उत्साह दिसून आला. मात्र मोठी पुस्तके वाचण्याचा आत्मविश्वास सुरुवातीला दिसून आला नाही.
- पहिल्या दोन आठवड्यांत १५-२० मिनिटांनंतर मुलांची चुळबूळ सुरु होई. हळूहळू मुलांची बैठक वाढू लागली. वर्गातील आपल्या काही मित्र-मैत्रिणींना व मला शांतपणे बसून वाचताना पाहून इतर मुलेही स्थिर होऊ लागली.
- मुले एकमेकाशी व पालकांशी, शिक्षकांशी आपण वाचलेल्या पुस्तकाबद्दल बोलताना आढळली.
- वर्गात वाचून दाखवलेले ‘रिक्षावाली मुलगी’ या पुस्तकाचे नंतर १७ (साधारण ५०%) विद्यार्थ्यांनी स्वयंवाचन केले. व्यंकटेश माडगूळकर यांच्या माणदेशी माणसे या कथासंग्रहाबाबतही हेच निरीक्षण दिसून आले. या अर्थी मुलांना पुस्तकाची ओळख आधी असेल तर स्वयंवाचनासाठी ते पुस्तक निवडण्याकडे अधिक कल असतो असे म्हणता येईल.
- सुरुवातीच्या टप्प्यात समजायला सोपी पुस्तके पाच-सहा प्रतींमध्ये उपलब्ध असल्याने एकाच वेळी ५-६ मुले तेच पुस्तक वाचून, त्याबद्दल चर्चा करून अर्थ लावत होती.
- जे पुस्तक स्वयंवाचनाच्या तासाला वाचले तेच घरी घेऊन जाऊन वाचून संपविण्याकडे मुलांचा कल पुढे पुढे वाढू लागला. तसेच आधीच्या तासाला अपूर्ण राहिलेली कादंबरी वाचून पूर्ण करण्याकडे मुलांचा ओढा दिसत होता. त्यामुळे

सर्वच साहित्य प्रकार मुलांनी वाचावेत असा आग्रह न धरता त्यांना त्यांच्या आवडीप्रमाणे वाचन करण्यास परवानगी दिली. परिणामी त्यांनी तासिकेच्या वेळेत पूर्ण वेळ आवडीने वाचन केले.

- उपक्रमाच्या शेवटी-शेवटी ग्रंथालयाच्या तासालाही मोठी पुस्तके निवडण्याकडे मुलांचा कल दिसला. तसेच ग्रंथालयाचे उपक्रमही मुले शांतपणे बसून पूर्ण करीत होती.
- मुख्य पात्र किशोर-वयीन मुले-मुली असलेल्या कादंबऱ्या मुले विशेष आवडीने वाचत होती असे आढळले.
- भाषा शिक्षकांच्या माध्यमातून मी मुलांच्या लेखनाकडेही लक्ष ठेवून होते. ऑक्टोबरमध्ये चकमक हिंदी मासिकासाठी लेखन करताना मुलांना विषय समजावून सांगितल्यानंतर पाचच मिनिटांत सर्वजण स्वतःच्या आवडीच्या विषयावर लिहू लागले. एकमेकांशी संवाद न साधता प्रत्येकजण एकाग्रतेने व शांतपणे लिहीत होता. सर्वांनीच आपले विचार सविस्तर, एकसंध, व स्वतंत्रपणे मांडले. ही लेखनासाठीची बैठक आणि शांतता भारावून टाकणारी होती.
- उपक्रमापूर्वी वाचलेल्या पुस्तकातील आवडलेल्या पात्रांची मुलांनी केलेली वर्णने फारच त्रोटक होते व त्यात संपूर्ण पुस्तकाचा विचार केलेला दिसत नव्हता. मात्र उपक्रमाच्या शेवटी मुलांनी आवडलेल्या पुस्तकातील पात्रांची वर्णने अतिशय सविस्तर, संपूर्ण कांदबरीचा आवाका जाणून प्रसंगानुरूप संबंधित पात्रांची वैशिष्ट्ये समजून घेत केलेली आढळली. प्रत्येक विद्यार्थ्याची समज, स्मरणशक्ती व लेखनशैली वेगळी होती. प्रत्येकाचे पुस्तकही वेगळे होते. तासाला ज्यांचे लवकर लिहून होई त्यांचे लेखन मी इतरांना वाचून दाखवत गेले, त्यामुळे इतरांनाही आपापल्या पात्राविषयी कसे लिहावे हे उलगडत गेले.
- भाषा शिक्षकांनी व शिक्षण समन्वयकांनी मुलांचे लेखन तपासून वेळोवेळी मुलांची प्रगती, लेखनातील नेमकेपणा, व वेगळेपणा लक्षात आणून दिला. मुले आपले मत इतर विषयांमध्येही परखडपणे मांडत असल्याचे लक्षात आल्याचे त्यांनी सांगितले.
- मुलांनी पुस्तके लक्षपूर्वक समजावून घेत वाचल्याचे त्यांच्या पात्राविषयीच्या लेखनातून स्पष्ट दिसत होते. वाचलेल्या पुस्तकाचा सलग, संपूर्ण पुनर्विचार करणे हा एक मोठा व अवघड टप्पा मुलांनी पार केल्याचे हे लक्षण होते. ज्या मुलांना गरज वाटत होती त्यांना ते पुस्तक पुन्हा ओझरते वाचण्यास सुचविले. काही मुलांना मात्र वाचलेले पुस्तक स्पष्ट आठवत होते आणि पुन्हा त्याकडे नजर टाकण्याची गरज वाटली नाही.
- पुटपुटत वाचण्याची ज्यांना सवय होती त्यांना इतरांना मनात वाचताना पाहून शांतपणे वाचणे हळू-हळू जमू लागले.

कार्यवाही करताना आलेल्या अडचणी:

१) स्वयंवाचन ही गुंतागुंताची प्रक्रिया आहे. प्रत्येक मुलाची पुस्तकविषयक आवडनिवड वेगळी असते. त्यामुळे काही मुलांच्या बाबतीत सर्वच साहित्य प्रकार वाचण्याची सक्ती केली नाही.

२) चार मुलांना शाळेव्यतिरिक्तच्या वेळेत येणे शक्य नव्हते. त्यांना स्वयंवाचनाची संधी तुलनेने कमी मिळाली.

३) संपूर्ण पुस्तकाचा विचार करून पात्राची गुणवैशिष्ट्ये **लिहिणे** ३६ **पैकी** २३ (साधारण ६४%) मुलांनाच जमले. ज्यांना लिखाण जमले नाही त्यांचे बुक-टॉक (पुस्तकाबद्दल तोंडी सांगणे) स्वरूपात सादरीकरण घेणे, अथवा लेखनासाठी जादा वेळ व मार्गदर्शन देणे हे व्हायला हवे होते, जे वेळेअभावी शक्य झाले नाही.

माहितीचे विश्लेषण:

१. **उपस्थिती**: हा उपक्रम पूर्णतः ऐच्छिक होता. पूर्ण उपक्रमादरम्यान मुलांची उपस्थिती २० च्या पुढे राहिली. वर्गात एकूण ३६ मुले आहेत. त्यापैकी ४ मुले पूर्ण उपक्रमात भाग घेऊ शकली नव्हती. ती १० पैकी फक्त २ वेळा उपस्थित राहिली.

मुलांची उपस्थिती खालीलप्रमाणे होती-

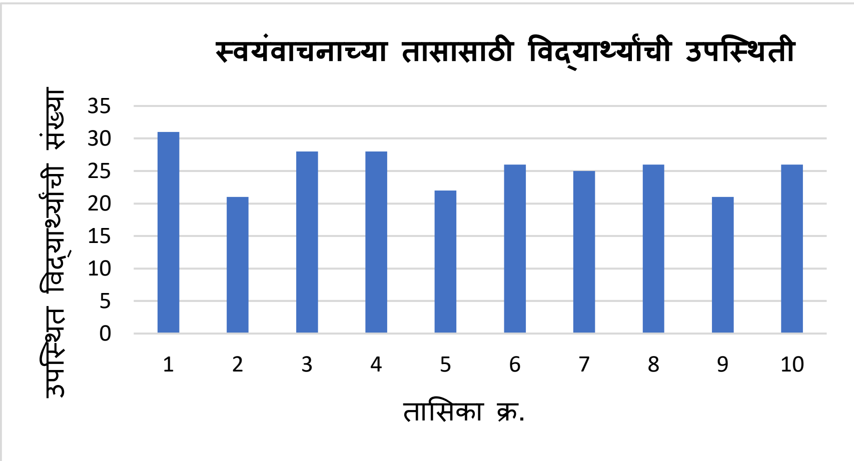

आलेख क्र. १ **स्वयंवाचनाच्या तासासाठी विद्यार्थ्यांची उपस्थिती**

३६ पैकी ९ विद्यार्थी आठ तासिकांना, ६ विद्यार्थी नऊ तासिकांना तर ६ विद्यार्थी सर्व, म्हणजेच दहाही तासिकांना उपस्थित राहिले. दहापैकी फक्त दोन आणि तीनच तासिकांना जी मुले उपस्थित राहिली त्यांच्या पालकांशी चर्चा केली असता, त्या मुलांना शाळेच्या वेळेच्या आधी सोडणे शक्य नसल्याचे त्यांच्याकडून समजले.

२. मोठी पुस्तके घेण्याचे प्रमाण

विद्यार्थ्यांची पुस्तक देवघेव कार्डे *(परिशिष्ट क्र. ३)* पाहून पुढील नोंदी घेतल्या.

शैक्षणिक वर्ष २०२२-२३ मध्ये १ जानेवारी ते ३१ मार्च २०२३ आणि शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये शाळा सुरू झाल्यानंतर १५ ते ३० जून असे साडेतीन महिने (उपक्रमापूर्वी) मुलांनी वाचलेल्या मोठ्या पुस्तकसंख्येची नोंद घेतली.

जुलै २०२३ मध्ये नवोपक्रम सुरू झाल्यानंतर १ जुलैपासून १५ ऑक्टोबर या साडेतीन महिन्यांतील मोठ्या पुस्तकांच्या संख्येची पुन्हा नोंद घेतली.

या नोंदींवरून असे निदर्शनास आले की वर्गातील सर्वच विद्यार्थ्यांनी पूर्वीपेक्षा अधिक संख्येने मोठी पुस्तके नावावर वाचन करण्यासाठी घेतली आहेत.

यांपैकी ५ विद्यार्थ्यांनी जानेवारी ते मार्च २०२३ या काळात एकही मोठे पुस्तक नावावर घेतले नव्हते. या पाचही विद्यार्थ्यांनी उपक्रम काळात कमीत कमी १ ते जास्तीत जास्त ७ एवढी मोठी पुस्तके नावावर घेतली.

२ विद्यार्थ्यांचा (यश सावंत व आनंद कुलकर्णी) २०२३-२४ या शैक्षणिक वर्षात नव्याने प्रवेश झाल्याने त्यांचा उपक्रमपूर्वीचा डेटा देता आलेला नाही

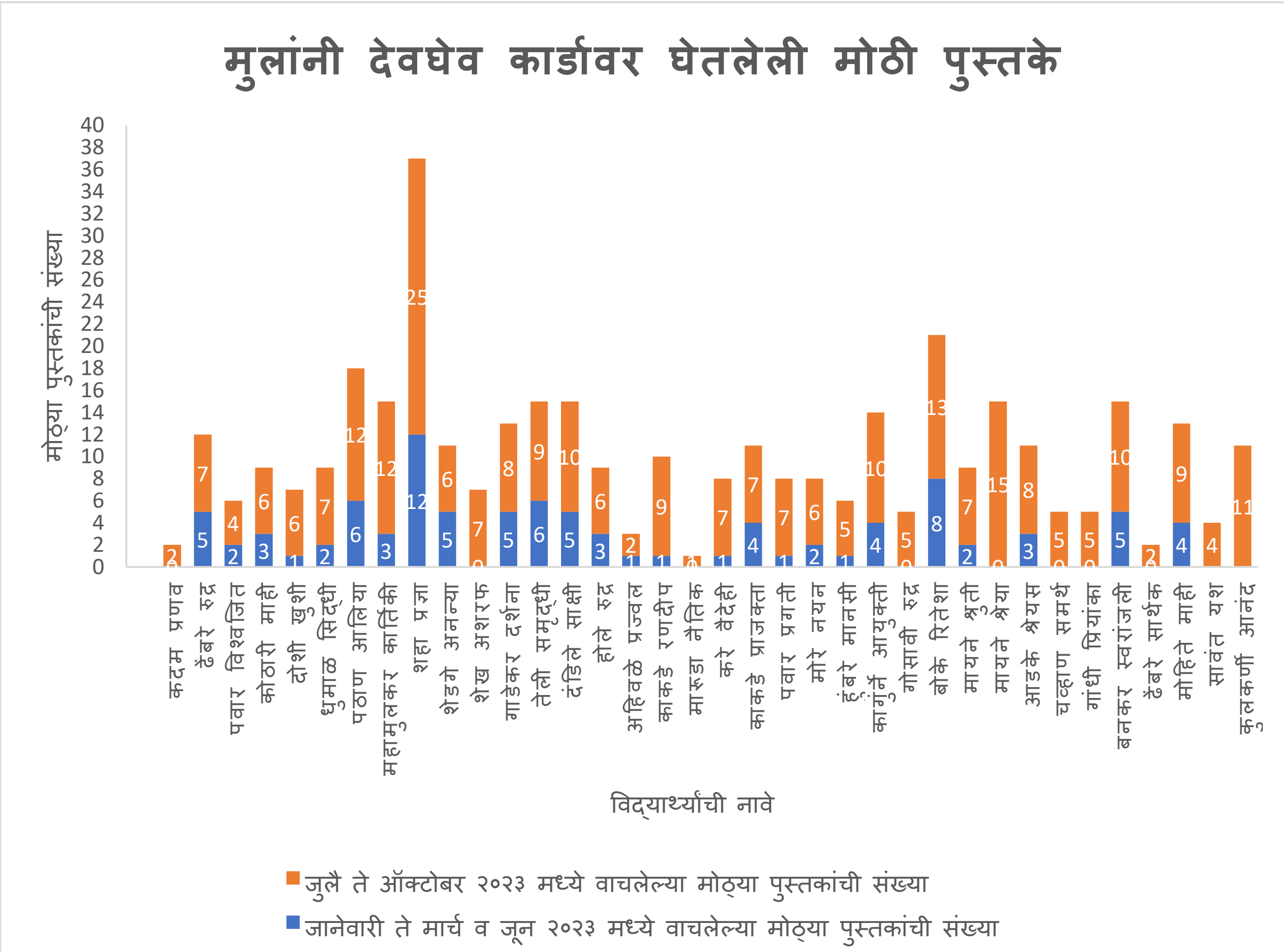

आलेख क्र. २ **मुलांनी देवघेव कार्डावर घेतलेली मोठी पुस्तके**

३. वाचनवेग

जुलैमध्ये मुलांना सत्यजीत रे यांच्या रहस्यकथा वाचण्यास दिल्या होत्या तेव्हा तीस मिनिटांत त्या पुस्तकांतील प्रत्येकाची किती पाने वाचून झाली याची नोंद करून ठेवली. ऑक्टोबरमध्ये याच पुस्तकांचे भाग बदलून वाचण्यास दिले आणि वाचलेल्या पानांची संख्या नोंदवली असता सर्व मुलांच्या वाचलेल्या पृष्ठसंख्येत वाढ झाल्याचे आढळून आले.

पवार विश्वजीत, काकडे रणदीप व महामुलकर कार्तिकी दुसऱ्या वाचनवेग नोंदीच्या वेळी गैरहजर होते त्यामुळे त्यांची तुलनात्मक नोंद करता आली नाही.

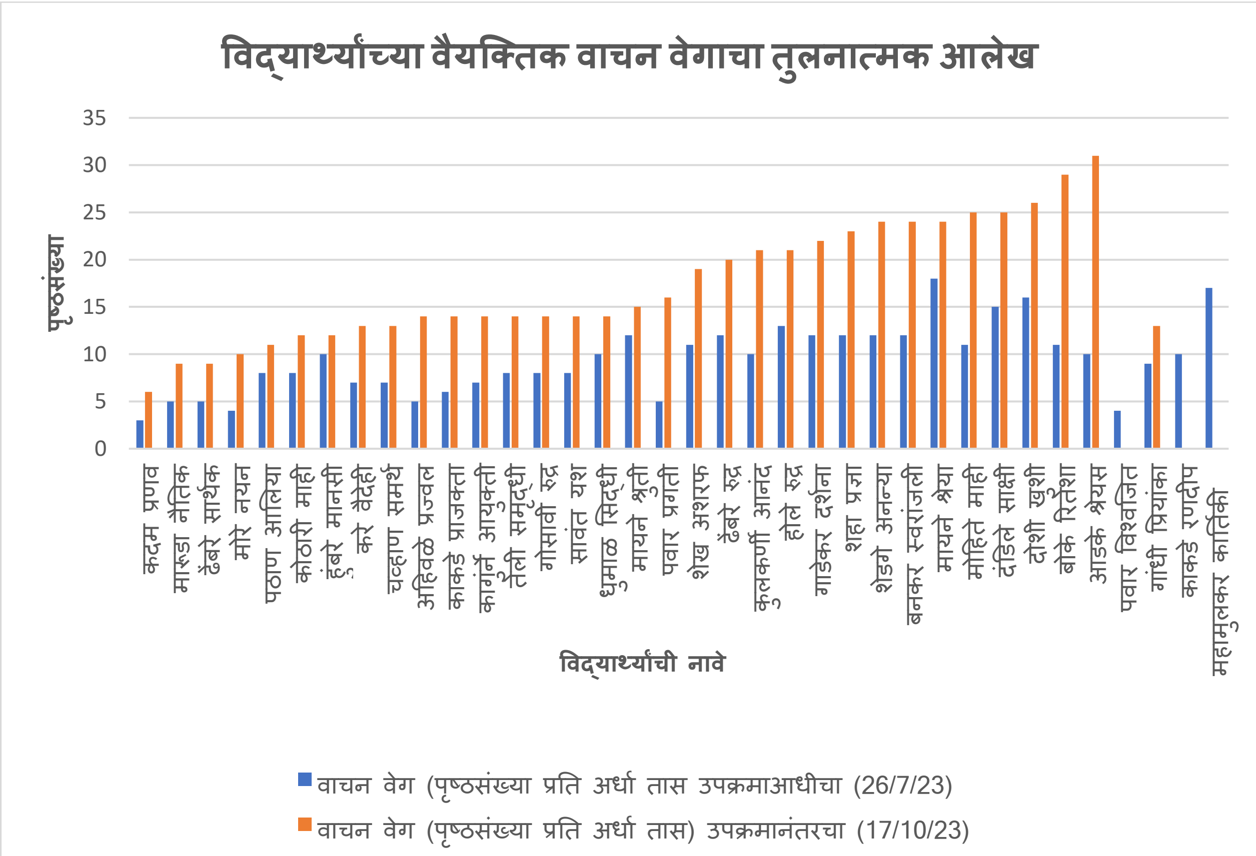

आलेख क्र. ३ **विद्यार्थ्यांच्या वैयक्तिक वाचन वेगाचा तुलनात्मक आलेख**

४. मुलांच्या लेखनाचे विश्लेषण

३ महिन्यांच्या विपुल वाचनानंतरचे मुलांचे लेखन पाहिले असता त्यातून त्यांचे चिकित्सक विचार तसेच अनुभवविश्वाचा विस्तार दिसून आला.

कृष्णकुमार यांच्या मते "चिकित्सक विचार म्हणजे आणखी काही नसून मेंदू जागृत असल्याचे लक्षण आहे..........चिकित्सक विचारामध्ये एकाग्रता आणि

मानसिक शांती आवश्यक असते हे उघड आहे. त्याशिवाय नीट विचार करणे अशक्य आहे." (वाचनविचार, २०२३, पृष्ठ क्र. ३६)

मुले जेव्हा पुस्तके वाचत असतात तेव्हा ती विचार करत असतात. कथेतील प्रसंग पूर्वानुभवाशी पडताळून पाहतात. स्वतःला अनेक प्रश्न विचारू लागतात पुढे काय होईल याचा अंदाज बांधू लागतात.

चकमक मासिकाच्या 'क्यों-क्यों' व 'मेरा पन्ना' या सदरांसाठी मुलांनी जे स्वयंलेखन केले त्यात त्यांचे चिकित्सक विचार दिसून आले.

मुलांच्या लेखनाची काही उदाहरणे *(परिशिष्ट क्र. १ ब)*

१. खुशी दोशी हिने स्पर्धेतील अपयशाचा अनुभव लिहिताना कसा, किती सराव केला हे सांगून प्रत्यक्ष काय अडचणी आल्या, काय करायला हवे असे लेखन केले आहे. स्वतःच्या अनुभवाकडे चिकित्सकपणे पाहून हे लेखन केले आहे.
२. नयन मोरे तिचे लहानपणी असणारे लहान घर तिला का आवडायचे हे लिहिले आहे. लहान घर असल्यामुळे सर्वांचा एकमेकांशी संवाद घडायचा, सर्वजण तिच्याशी खेळायचे, गप्पा मारायचे, लाड करायचे, मात्र, मोठे घर झाल्यापासून सर्वजण आपापल्या खोलीत बसतात आणि कुणी कुणाला फारसा वेळ देत नाही म्हणून अजूनही तिला तिच्या जुन्या घराची आठवण येते. हे देखील आपल्या अनुभवाची चिकित्सा करणारे लेखन आहे.
३. चकमक मासिकातील मेरा पन्ना (मुलांचे पान), तसेच क्यों-क्यों या सदरासाठी मुले विचारलेल्या प्रश्नांची उत्तरे लिहितात. यात ऑक्टोंबर महिन्याचा प्रश्न होता *हम सभी किसी न किसी तरह की मान्यता मे यकीन करते है, इनमें से कुछ मान्यताओं को अंधविश्वास भी कह सकते हैं, क्या तुम भी किसी तरह मान्यता में यकीन करते हो? क्यों?* याचे उत्तर लिहिताना रुद्र होले याने 'घटस्थापना करण्याआधी घरात स्वच्छता केली जाते' याची कारणमीमांसा अशी मांडली की या सणाआधी पावसाळा ऋतू असल्याने हवा दमट असते, त्यामुळे कपड्यावर बुरशी लागू शकते म्हणून घरातील कपडे, भांडी, काने-कोपरे स्वच्छ केल्याने घर निर्जंतुक होते.

   'बेडकाला दगड मारला तर मुकी पत्नी मिळते' या प्रथेविषयी प्रज्वल अहिवळेने लिहिले की बेडूक शेतीसाठी उपुक्त प्राणी आहे. तो अनेक उपद्रवी कीटकांना खातो. यासाठी बेडकांना कोणी मारू नये म्हणून ही प्रथा अस्तित्वात आली असावी असे मत त्याने व्यक्त केले. प्रज्वलचे लेखन चकमक मासिकाच्या २०२३ च्या दिवाळी जोड अंकात छापूनदेखील आले आहे.

वाचनाने मुलांचे अनुभवविश्व विस्तारते, विचारांचा आवाका वाढतो, कक्षा रुंदावतात याचीही प्रचिती मुलांचे लेखन वाचताना आली.

अनन्या शेडगे हिने हॅनाची सुटकेस हे पुस्तक वाचल्यानंतर आवडलेले पात्र म्हणून जपानमधील फुमिको या शिक्षिकेचा पूर्ण कादंबरीतील प्रवास सांगत तिचे गुणविशेष लिहिले. *(परिशिष्ट क्र. २ ब)* यातूनच मोठे पुस्तक वाचणे, समजून घेणे, संपूर्ण कथेचा विचार करून तो शब्दात मांडणे ही उच्च बौद्धिक क्षमता तिला प्राप्त झालेली दिसून येते.

अनेक मुलांनी रिक्षावाली मुलगी हे पुस्तक वाचून यातील नईमा हे पात्र का आवडले ते सविस्तर विविध प्रसंगानुरूप मांडले. ही कथा बांग्लादेश येथील आहे. **'अश्रफ शेख' याने** चिन्ना ही पाड्यावर राहणाऱ्या आदिवासी मुलाच्या साहसी कादंबरीविषयी लिहिले.

रानमित्र या प्रकाश आमटे यांच्या वन्यजीवांच्या प्रेमाविषयी अनेकांनी भरभरून लिहिले.

नवोपक्रमाची यशस्विता (उद्दिष्टनिहाय फलश्रुती)

१) विद्यार्थ्यांना स्वयंवाचनाची अनुभूती व त्यातून आनंद मिळणे

स्वयंवाचनाच्या तासाला सकाळी ११:०० वाजता वाचू लागलेली मुले पावणे बारा वाजले तरी उठत नव्हती. म्हणजेच ती पुस्तकातील कथेत गढून जात होती व आनंद अनुभवत होती. अनेक मुलांनी हा आनंद मिळाल्याचे त्यांच्या बोलण्यातूनही मांडले. *(व्हिडिओ लिंक- परिशिष्ट ४ ब)*

२) त्यांचा वाचनाचा वेग वाढणे

आलेख क्र. ३ नुसार इ. सातवीतील १००% मुलांचा वाचनाचा वेग वाढल्याचे दिसून आले.

३) मोठी पुस्तके वाचण्याचा आत्मविश्वास मुलांमध्ये निर्माण होणे

मोठी पुस्तके वाचण्याचा मुलांमध्ये आत्मविश्वास निर्माण झाल्याचे दिसून येत आहे. मुलांना वाचनासाठी प्रवृत करणारी वातावरण निर्मिती करून, त्यांना पुस्तक निवडीचे स्वातंत्र्य देऊन, स्वतःच्या गतीने वाचण्याची संधी दिल्याने उपस्थित असलेल्या सर्व मुलांनी मोठी पुस्तके वाचण्याचा अनुभव घेतला. “मोठी पुस्तके वाचू वाटतात” *(परिशिष्ट क्र. ४ ब)* या मुलांच्या प्रतिक्रियेवरून त्यांचा आत्मविश्वास वाढल्याचे दिसून येते.

४) त्यांना चिकित्सक विचार करण्याची सवय लागणे

विश्लेषणात मांडले आहे त्यानुसार मुलांच्या लेखनातून त्यांचा चिकित्सक विचार वाढल्याचे दिसून येते. मुलांच्या चिकित्सक लेखनाची काही उदाहरणे *परिशिष्ट क्र. १ ब* मध्ये दिलेली आहेत.

५) मुलांचे अनुभवविश्व विस्तारणे

विश्लेषणात मांडले आहे त्यानुसार मुलांच्या लेखनातून त्यांचे अनुभवविश्व विस्तारल्याचे समजले. *परिशिष्ट क्र. २ च्या* उत्तरचाचणीच्या नमुन्यांमध्ये हे स्पष्ट दिसून येईल.

समारोप

स्वयंवाचनाच्या सवयीसाठी सातत्य खूप महत्त्वाचे आहे. त्यामुळे हे काम पुढेही चालू ठेवणे गरजेचे आहे. या नवोपक्रमाचा मुख्य उद्देश मुलांना मोठी पुस्तके वाचण्याची गोडी निर्माण करणे हा होता.

आपण स्वतः मुलांच्या आसपास बसून स्वयंवाचन करणे हे महत्त्वाचे आहे तसेच मुलांना आवडतील अशी पुस्तकांची उपलब्धता असणे गरजेचे आहे. मुलांसाठीच्या पुस्तकांमध्ये सातत्याने नवीन भर घालणे, मुलांना पुस्तक निवडीचे स्वातंत्र देणे आणि आपल्या नियोजनात लवचिकता असणे विशेष गरजेचे वाटते. तसेच आपण मुलांचे मत व प्रतिक्रिया शांतपणे ऐकून घेणे व त्यांच्या विचारांचा आदर करणे फार महत्त्वाचे आहे.

ग्रंथपाल म्हणून मुलांना वाचून दाखवणे मला नेहमीच आवडते, मात्र प्रत्येक मुलाने स्वतः वाचावे यासाठी हा प्रयोग केल्याने मुले स्वतः पुस्तकात रमलेली पाहणे, त्याचं वाचनातले सातत्य टिकणे आणि त्याविषयी त्यांना बोलते करणे लिहिते करणे हा सर्व माझ्यासाठी आनंददायी अनुभव होता.

संदर्भसूची

१. विद्यार्थी साहित्य

<u>लघुकादंबरी / कथासंग्रह</u>

रिक्षावाली मुलगी, पाशा, आदितीची साहसी सफर, साहसी मुले, खारीच्या वाटा, होय मी सुध्दा, त्या एका दिवशी, साहसी मुले, हॅनाची सुटकेस

<u>सत्यजीत रे यांच्या अनुवादीत रहस्यकथा</u>

बादशहाची अंगठी, गणेशाचे गौडबंगाल, सोनेरी किल्ला, केर ॲटॅची केसची, देवतेचा शाप, दफनभूमीतील गूढ, मुंबईचे डाकू, गंगटोकमधिल गडबड, मृत्यूघर, काठमांडूतील कर्दनकाळ, कैलासातील कर्दनकाळ, रॉयल बेंगॉलचे रहस्य, रॉबर्टसनचे माणिक, नंदनवनातील धोका, लंडन मध्ये फेलुदा, आचार्यांच्या खुनाचे प्रकरण

<u>मुस्कान प्रकाशन - विविध संवेदनशील विषय हाताळलेली समावेशी हिंदी पुस्तके</u>

१ मिट्टी - मधु धुर्वे, २ जंगल किसका - समिता उड़के, ३ नया स्वेटर - पपतू धुर्वे, ४ नरम गरम दोस्ती - नीतू यादव, ५ न आसमान गिरा न चाँद बौखलाया - महीन मिर्जा, ६ तालाब के किनारे - सोनिया अगरिया, ७ स्कूल मे सिखा और सिखाया - निकिता धुर्वे ८ पायल खो गई - मंजना, ९ बारिश का एक दिन - जैकी जकनोरे
१० माछेर झोल - रिचा झा (एकलव्य प्रकाशन)

<u>ग्रामीण कथा</u>

व्यंकटेश माडगूळकर- माणदेशी माणसे, वाटा, गावाकडच्या गोष्टी, बनगरवाडी, बाजार
शंकर पाटील- पाटीलकी , धिंड , पाटलांची चंची ,

<u>पर्यावरणविषयक कादंबऱ्या</u>

कालागढच्या अभयारण्यात, रानमित्र, नेगल-१, नेगल-२, हरिण बालक, बोगद्यातील वाघ (रस्किन बॉन्ड)

<u>सुधा मूर्ती यांची अनुवादित पुस्तके</u>

गोष्टी माणसांच्या, थैलीभर गोष्टी, आजीच्या पोटडीतील गोष्टी, सुकेशिनी आणि इतर कथा, हरवलेल्या मंदिराचे रहस्य, पुण्यभूमी भारत

समाजसुधारक, क्रांतिकारक, स्वातंत्रसेनानी - लघुचरित्रे

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, झाशीची राणी लक्ष्मीबाई, पंडित जवाहरलाल नेहरू, महात्मा ज्योतिबा फुले, सावित्रीबाई फुले, कस्तुरबा गांधी, महात्मा गांधी, पंडिता रमाबाई, सुभाषचंद्र बोस, भगतसिंग, राजगुरू, सुखदेव, महर्षी कर्वे, राजा राममोहन रॉय, राजश्री शाहू महाराज, डॉ.ॲनी बेझंट, सरोजिनी नायडू, रमाबाई रानडे, मादाम कामा

शास्त्रज्ञांची लघुचरित्रे

आईनस्टाईन, न्यूटन, मारी क्युरी, मायकल फॅरेडे, जयंत नारळीकर, जगदीशचंद्र बोस, सी.व्हि. रमण, होमी बाबा, अनिल काकोडकर, ग्राहम बेल, एडिसन, जेम्स वॅट, डार्विन, गॅलिलिओ, लुई पाश्चर, नील भोर, अलफ्रेड नोबेल

पर्यावरणविषयी माहितीपर पुस्तके

पक्षी सख्खे शेजारी, पाणथळीतले पक्षी, सरपटणारे आईनस्टाईनप्राणी, कीटक परिचय, सजीवसृष्टी, गाणारे पक्षी, कासवे, जलचर, आपले वृक्ष, विदेशी वृक्ष, महाराष्ट्रातील वन्यजीवन, वाघ्रप्रक्ल्प, अभयारण्ये, दोस्ती करूया पक्षांशी, वनस्पती जगतातून सहल

शिक्षक संदर्भ पुस्तके

१. वाचन विचार, कृष्णकुमार, अनुवाद: साहिल कल्लोळी, ज्योत्स्ना प्रकाशन, पुणे

परिशिष्टे

परिशिष्ट १

अ) चकमक मासिकाबद्दल

मध्य प्रदेश भोपाळ या शहरातील एकलव्य प्रकाशनामार्फत किशोरवयीन मुलांसाठी चकमक विज्ञान पत्रिका प्रकाशित केली जाते. हे हिंदी मासिक असून भारतभर वाचले जाते. या मासिकात प्रसिद्ध हिंदी लेखकांच्या गोष्टी, कविता असतात. तसेच विज्ञान, पर्यावरण, खेळ, इतिहास, कला, इ. विषयक अभ्यासपूर्ण लेख असतात. या मासिकात मुलांच्या लेखनाचे **'मेरा पन्ना'** हे सदर देखील छापून येते. यात मुलांनी स्वतः लिहून पाठवलेल्या गोष्टी अनुभव, कविता, पत्रे, कॉमिक्स, चित्रे, विनोद, कोडी छापून येतात.

'क्यों-क्यों' या सदरात मुलांना विचार करावा लागेल असे प्रश्न विचारले जातात त्याची उत्तरे मुले हिंदीत लिहून मुले पाठवतात. त्यातील निवडक मुलांची उत्तरे छापून येतात. ज्या मुलांचे लेखन चकमक पत्रिकेत छापून त्यांना ते मासिक भेट म्हणून दिले जाते. त्यामुळे मेरा पन्ना आणि क्यों क्यों सदरासाठी बरीच मुले लेखन करतात, दर महिन्याला कमला निंबकर बालभवन शाळेतील तीन ते चार मुलांचे लेखन छापून येते.

ब) मुलांच्या चिकित्सक लेखनाचे नमुने

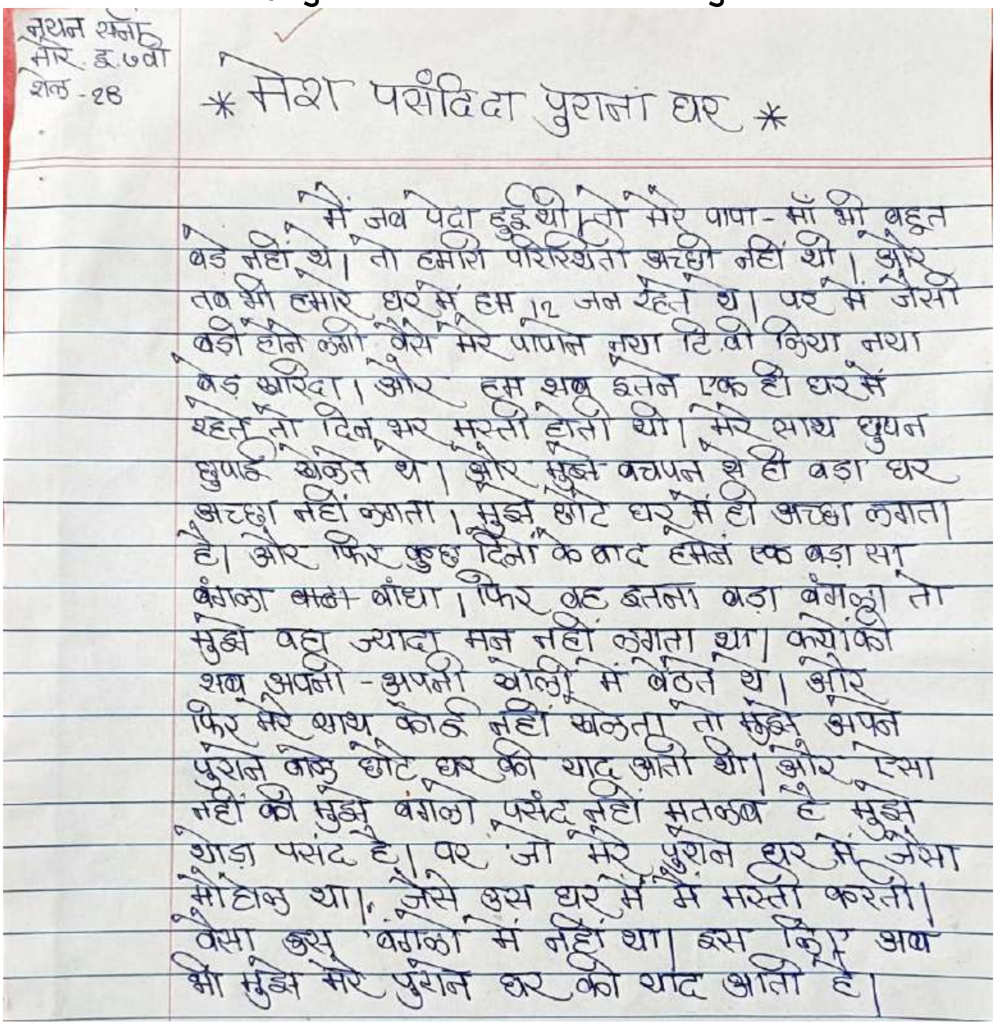

नूथन शर्मा
मेर. इ.७वी
रोल - २८

* मेरा पसंदिदा पुराना घर *

मैं जब पैदा हुई थी तो मेरे पापा- माँ भी बहुत बडे नहीं थे। तो हमारी परिस्थिती अच्छी नहीं थी। और तब भी हमारे घर में हम 12 जन रहते थे। पर मैं जैसी बडी होने लगी वैसे मेरे पापाने नया टि.वी लिया नया बेड खरिदा। और हम सब इतने एक ही घर में रहते तो दिन भर मस्ती होती थी। मेरे साथ छुपन छुपाई खेलते थे। और मुझे बचपन से ही बड़ा घर अच्छा नहीं लगता। मुझे छोटे घर में ही अच्छा लगता है। और फिर कुछ दिनों के बाद हमने एक बड़ा सा बंगला बांधा। फिर वह इतना बड़ा बंगला तो मुझे वह ज्यादा मन नहीं लगता था। क्योंकी सब अपनी-अपनी खोली में बैठते थे। और फिर मेरे साथ कोई नहीं खेलता तो मुझे अपने पुराने छोटे घर की याद आती थी। और ऐसा नहीं की मुझे बंगला पसंद नहीं मतलब है मुझे थोड़ा पसंद है। पर जो मेरे पुराने घर में जैसा मौहोल था। जैसे उस घर में मैं मस्ती करती। वैसा इस बंगलो में नहीं था। इस लिए अब भी मुझे मेरे पुराने घर की याद आती है।

Khushi Doshi 7th

• मेरी असफलता •

मैंने इस बार योगा की स्पर्धा में भाग लिया था। मैंने बहुत सारी मेहनत की। स्पर्धा के दिन मुझे ज्यादा डर नहीं लगा था। स्पर्धा अच्छे से हुई। मेरा प्रथम क्रमांक आ गया। मैं बहुत खुश हो गई। पर थोड़े दिनों के बाद जिल्ला लेवल की स्पर्धा थी। मैंने ठान लिया की, मुझे जिल्ला लेवल की स्पर्धा भी जीतकर आगे जाना है। मैंने बहुत ज्यादा प्रॅक्टिस की। जिल्ला लेवल की स्पर्धा पर बहुत सारे लोग होते हैं। इसलिए मैं थोड़ी नर्वस हो गई। मेरे मम्मी-पापा बोले, बिलकुल भी चिंता मत करना, तुम कर सकती हो। स्पर्धा दहीवडी मे थी। हम वहाँ पहुँचे। स्पर्धा होने के बाद हमने खाना खाया और घर आ गए। रात को हमे रिजल्ट पता चला। मेरा सिलेक्शन नहीं हुआ। मुझे बहुत बुरा लगा। पिछली बार भी मेरा सिलेक्शन नही हुआ था। पर कोई बात नहीं। मैं हार नहीं मानूँगी। अगली बार और भी ज्यादा मेहनत करूंगी।

For चकमक

हमारी मान्यता

घट स्थापना करने के पहले घर के सारे कपड़े चादर कोना तथा घर की इंच इंच की सफाई की जाती है। ऐसी मान्यता है।

→ यह सच है। हमारे घर में घट स्थापना के पहले सारे कपड़े, चादरे, बर्तन, डब्बे कोने-कोने से खोज निकाल कर धोये जाते है। सारे कमरे रसोईघर साफ चकाचक किया जाता है। क्यों कि ऐसी मान्यता है।

मुझे ऐसे लगता है। कि नवरात्र-घटस्थापना से पहले वर्षा ऋतू होती है। बारीश के कारण परिवेश में सब मिश्र मिगासा रहता है। कभी कभी हमारे घर के कपड़े भी गीले, नम, अच्छी तरह से सूखे नहीं होते। बारीश के कारण फफुंद भी लग सकता है।

नवरात्री के बाद ठंड बढने लगती है। इसलिए अगर सारे कपड़े अच्छी तरह से धोए और सुखाए तो साफ-सुथरे-निर्जंतूक होजाते है। घर भी साफ होजाता है। आगे चलकर दिवाली आती है। तो सारा माहौल साफ सुथरा आनंद मयी होती है।

नाम :- रूद्र नानासो होले.

कक्षा :- 7वी

कमला निंबकर बालभवन.

बँधी हुई गाय अगर मर जाती है, तो जिसने भी गाय को बाँधा था उस इन्सान या बच्चे को पाँच गुरुवार गाँव से बाहर रखते हैं। गाँव में ऐसा हमेशा होता है। और पूरे केसला के आदिवासी समुदाय में सब दूर ऐसी मान्यता है।

करन भुसारे, सातवीं, एकलव्य लर्निंग सेंटर, ग्राम मरयारपुरा, केसला, मध्य प्रदेश

ऐसी मान्यता है कि हमें कभी कब्रिस्तान के अन्दर या उसके आसपास सैंट या इत्र लगाकर नहीं जाना चाहिए। क्योंकि इत्र लगाकर जाने से भूत-प्रेतात्मा पीछे लग जाती हैं। पर मैं ऐसी किसी भी मान्यता पर विश्वास नहीं करती क्योंकि मैं बहुत बार कब्रिस्तान के पास से इत्र लगाकर गई हूँ। पर मुझे कुछ नहीं हुआ।

काजल ढाल, नौवीं, शासकीय माध्यमिक हाई स्कूल, देवास, मध्य प्रदेश

हमारे गाँव में यह मान्यता है कि रात को रोना नहीं चाहिए। क्योंकि कहते हैं कि रात को अरुआ आता है और इन्सानों की ही तरह आवाज़ निकालता है। और यदि उसे कोई भी कुछ फेंककर मार देता है तो उसे उठाकर ले जाता है। और पानी में डुबाता है और कपड़े की तरह लटका देता है। तो उस आदमी की तबीयत खराब हो जाती है। मैं यह अरुआ को मानता नहीं हूँ।

भूपेन्द्र धूमकेती, सातवीं, चकमक क्लब, उदयपुर, बीजाडाण्डी, मण्डला, मध्य प्रदेश

ऐसी एक मान्यता है कि अगर मेंढक को पत्थर मारते हैं तो पत्नी गूँगी मिलती है। मेंढक उछलते-कूदते चलता है इसलिए हम बच्चे उससे डरते हैं। इसी कारण मेंढक के दिखने पर हम बच्चे उसे पत्थर मारते हैं। परन्तु मेंढक खेती के लिए बड़ा ही उपयुक्त प्राणी है। वो बहुत सारे कीटों को खा जाता है जो खेती के लिए उपद्रवी होते हैं। इसलिए मेंढकों को मार गिराने से खेती को नुकसान होता है। शायद इसीलिए किसी ने जान-बूझकर ये बात फैलाई होगी कि मेंढक को पत्थर मारने से गूँगी पत्नी मिलेगी। वैसे केवल नर मेंढक ही टर्र-टर्र आवाज़ निकाल सकता है। और मादा मेंढक सच में गूँगी होती है। ऐसा मुझे लगता है।

प्रज्वल अहिवले, सातवीं, प्रगत शिक्षण संस्थान, फलटण, सतारा, महाराष्ट्र

मेरे गाँव में एक बरगद का पेड़ है। सब बोलते हैं कि बरगद के पेड़ पर एक चुड़ैल रहती है। पर मैंने अपनी मम्मी से पूछा तो मेरी मम्मी ने कहा कि ये सब अन्धविश्वास होता है।

विनीता, आठवीं, प्रोत्साहन इंडिया फाउंडेशन, दिल्ली

जब किदरी (एक चिड़िया) रोती है, तो कुछ बुरा होता है। मुझे लगता है कि यह सच है। क्योंकि एक बार हम मेहमानी से लौट रहे थे। तो किदरी बहुत रो रही थी। हम आधे रास्ते में पहुँचे और हमें एक आदमी ने बताया कि दो लोगों की एक साथ मौत हो गई है।

विशाल कुमरे, सातवीं, एकलव्य लर्निंग सेंटर, ग्राम कोटमीमाल, केसला, मध्य प्रदेश

परिशिष्ट २
पूर्व व उत्तर चाचणीच्या तुलनात्मक विश्लेषणासाठी नमुने

चाचणीचा प्रश्न: तुम्ही वाचलेल्या पुस्तकातील आवडलेल्या पात्राचे वर्णन करून ते पात्र तुम्हाला का आवडले हे स्पष्ट करा व जमल्यास पात्राचे चित्र काढा.

१. साक्षी दंडिले

पूर्वचाचणी

पुस्तकाचे नाव = मधमाशांचे मास्तर
लेखकाचे नाव = स्नेहलता दातार
आवडलेले पात्र = मधमाशांचे मास्तर

मला आवडलेले पात्र म्हणजे मधमाशांचे मास्तर. एके दिवशी गौरीच्या बाल्नीत मधमाशाचे पोळे तयार झाले होते. म्हणून गौरीच्या आईने मधमाशांच्या मास्तरांना बोलवतात, तर मास्तर गौरीच्या घरी येतात. व बाल्कनीत जातात, तर ते मधमाशांना अजिबात घाबरत नसतात. कारण त्यांचे त्याचे शिक्षण झालेले असते. तर गौरीची आई म्हणते कि पोळे जाळणार का? तर मधमाशांचे मास्तर म्हणतात कि नाही मी त्यांच्याशी बोलणार. मास्तर डोळे बंद करुण हात पुढे करतात. आणि पाने दोरीने बांधून त्यामुळे गोळी ठेवतो. व त्यामुळे त्या बेशुद्ध पडतात. व दूर सोडतो. तो आवडला कारण त्याने मधमाशांना इजा न करता दूर सोडतो हे मला आवडते.

नाव = साक्षी

उत्तरचाचणी

नाव = साक्षी दंडिले

त्या एका दिवशी

लेखक - माधुरी पुरंदरे

मला या पुस्तकामधील गौतम हे पात्र आवडले. गौतम हा आपल्या आईबाबां बरोबर राहत होता. त्या जेव्हा उन्हाळ्याची सुट्टी लागली. तेव्हा त्याला आत्याकडे जायचे होते. म्हणून त्याला बाबा गावी सोडायला निघाले. गौतम गाडीमध्ये शांत बसलेला होता. त्याला भूक लागली आहे. आपण कुठेतरी थांबूया का? तो बाबांना म्हणाला म्हणून ते एका हॉटेलमध्ये थांबले. तेवढ्यात हॉटेलमध्ये पोलिस आले ते हॉटेल मालकाकडे कसलीतरी चौकशी करत होते. ते कोणत्या तरी चोराबद्दल चौकशी करत असेल. हे गौतमला कळले. तो त्या पोलिसांचे निरीक्षण करत होता. नंतर पोलिस गेल्यावर गौतम व बाबा पण निघाले. एका ओसाड माळावर त्यांची गाडी पंक्चर झाली. पण तिथे इतके ऊन होते की तिथे कोणीही दिसत नव्हते. बाबांनी पंक्चर काढायला सुरुवात केली. गौतम एका वाळलेल्या झाडापाशी जाऊन पाणी पिऊ लागला. तर एक माणूस अचानक येऊन म्हणाला " मी देतो पंक्चर काढून पण मला तुमच्या सोबत घेऊन चला." गौतमला त्या व्यक्तीवर जरा संशय आला, आणि राग पण. पंक्चर काढून झाल्यावर ते आत्याच्या गावाला निघाले. खूप दूर गेल्यावर पोलिसांची गाडी येताना दिसली, तर त्या माणसांने चिप्सचा पुडा मुद्दाम खाली पाडला. व मुद्दाम खाली वाकला पोलिसांना दिसू नये म्हणून गौतमला आलेला संशय जरा - जरा खरा ठरु लागला. होता. गौतमने त्यांना प्रश्न विचारला की "तुम्ही पोलिसांना पाहून खाली वाकला का? त्यांनी त्याला काही त्या प्रश्नांचे उत्तर दिले नाही. त्याने त्याचा सुरा काढला व बाबांना दाखवला. व गाडी तो सांगेल तशी द्यायला सांगितली. व गौतमचे हात बांधून त्याचे डोके पायात खुपसायला लागले.

व तसे बसायला लागले. गौतमने विचार केला की पोलिस यांनाच शोधत असणार. त्याच्या सीटच्या खाली फोन पडला होता. त्याने पोलिसांना मेसेज केला. व पोलिस आले व त्या चोराला घेऊन गेले. मग काय आत्याच्या गावाला जाणे कॅन्सल. घरी जाऊन गौतमने मम्मीला सर्व हकीकत सांगितली

२. प्रज्ञा शहा

पूर्वचाचणी

घेई भरारी.

मला या पुस्तकातील मालती हे पात्र सर्वाधिक आवडले कारण मालती ही एक अपंग मुलगी होती. ती सदैव ~~सर्वन~~ सूवर्ण पदक जिंकण्याची दृढ इच्छा होती. तिला लहानपणीचं पायाच्या ऑपरेशन साठी घराकडून दूर रहावे लागे परंतू तिने वाईट न मानाता परिक्षम करून स्वत: चे स्वप्न पूर्ण केले.

प्रज्ञा

उत्तरचाचणी

पुस्तकाचे नाव - माणदेशी माणसं.
लेखक - व्यंकटेश माडगूळकर.

झेल्या हा एक लाहोरचा पोरगा होता. तो नेहमीच टर्का मास्तराच्या भीतीने शाळेला दांडी हानत असे. शाळेत येण्याऐवजी तो कोठेतरी चिंचा तोडत असे. त्याचे वय साधारण तेरा-चौदा असेलं. तो अंगाने जरा किरकोळच होता. त्याच्या डोक्यावर मळकट टोपी होती. अंगावर कसे कसे डाग पडलेले, मळलेले, बाहीवर ठिगळ लावलेले हातमागाच्या कापड व तांबड्या रंगाची चौकडे असलेली चड्डी तो घाले. त्याचे बोलणे लबाड होते. तो नेहमीचं खोटे बोलायचा. कोणी त्या विरूदध्य बोलला तर तो तोंडातल्या तोंडात शिव्या देई. तो तर रिकाम्या वेळी बिड्या ओढत असे. त्याला टर्का मास्तराची भीती वाटे.

पण त्यातूनही तो प्रामाणिक होता तो मोठ्या माणसांनी सांगितलेल्या सर्व गोष्टी ऐकायचा. तसे म्हणावे तर तो खूप हुशार होता पण त्याला चांगली संगत न मिळाल्याने तो बिघडला होता.

मला तर झेल्या मुलगा खूप आवडला कारण जशी जशी

चांगली संगत मिळू लागली तसा
तसा तो स्वत: मध्ये बदल करण्याचा
प्रयत्न करत लागला. त्यांने बिडी
सोडली. रोज वेळेत शाळेमध्ये येऊ
लागला. त्याने आता त्याचा पेहराव
देखील बदलला. तो आता टापटीप
राहू लागला.

मला त्याचा एक स्वभाव खूप
आवडला तो म्हणजे त्याच्याकडे
इतरांना मदत करण्याची वृत्ती.
होती. तो लेखकांना मदत करी. कधी
लाकूडफाटा संपला की तो ते आणून
देई. खोलीत पसारा झाला तर तो
लेखकांच्या नकळत सावरत असे.
पाण्याची कळशी भरे, भांडी घासी,
बाजारातून सामान आणून देई. असे
विविध काम तो करत असे. आणि
आणि सर्वात महत्वाचे म्हणजे वर्गात
वर्गात मागे असणारा मुलगा प्रगती
करून हुशार होऊ लागला होता.
त्याने प्रयत्नांची पराकाष्ठा करून
स्वत: मध्ये बदल घडवून आणला
म्हणून मला श्रेल्या खूप आवडला.

प्रज्ञा शहा
7 वी
रोल नं - 33

३. रुद्र ढेंबरे

पूर्वचाचणी

पुस्तकाचे नाव = लक्षमणचे प्रश्न.

आवडलेले पात्र = लक्षमण

लक्षमणाला रविवार हा दीवस खूप आवडायचा. त्या दीवशी शाळेला सुट्टी तर असायचीच शिवाय त्याला बैलगाडी घेऊन गवताचे भारे आणायला जायची संधी मिळायची. सकाळी त्याला उठवायचे काम त्याच्या आज्जी कडे असायाचे संपूर्ण आठवडाभर लक्षमण रविवारची वाट पाहत असे सकाळी सातःच आवरून झालं की लक्षमण बैलांना चारा देई आपण सुखरूप रहावं यासाठी निघण्यापूर्वी तो देवाची प्रार्थना करायचा. त्याला पक्षांचे ही खूप वेड होते.

रुद्र ढेंबरे ८वी

उत्तरचाचणी

Rudra Dhembare

रान मित्र

लेखक - प्रकाश आमटे

मला प्रकाश आमटेंच रानमित्र हे पुस्तक खुप आवडले. प्रकाश आमटेंचा प्राण्यांचा एक प्रकल्प होता. त्या प्रकल्पावर आदीवासी जखमी प्राणी कींवा त्यांची पिल्ल आणून द्यायचे मग प्रकाश आमटे त्यांची जखम बरी झाल्यावर ते त्या प्राण्यांना जंगलात सोडून द्यायचे. त्यांच्याकडे आलेला पहिला प्राणी म्हणजे माकड. त्यांच्याकडे खुपसारे शाकाहारी व मांसाहारी प्राणी होते जसेकी माकड, बिबट्या, तरस, अस्वल इ. ते प्राणी प्रकाश आमटेंवर खुप प्रेम करायचे व प्रकाश आमटे त्यांना प्रेमाने पाळायचे त्यांच्याकडे आलेल्या प्राण्यांना त्यांनी खुप प्रेमाने पाळले.

मला यातील 'नेगल' हा बिबट्या खुप आवडला कारण त्याच्या बरोबरची व्यक्ती गेल्यानंतरही त्याने आपले मन प्रकल्पावर रुळवले त्याला जे खायला मिळाले ते त्याने खाल्ले कधी अन्नाचा त्याग केला नाही प्रकाश आमटेंना त्रास दीला नाही. त्याचा स्वभाव खोडकर ही होता. नेगल शाळेतल्या घरी जाणाऱ्या मुलांसोबत खेळायचा प्रकाश सरांनी त्यांच्यासाठी नेगली नावाची एक मादी बिबट्या आणली नेगल नेगलीशी कधी भांडला नाही.

तो नेगलीशी खेळायचा काही दिवसांनंतर
तिला पिल्ले झाली नेगलने त्या पिल्लांना
कधी इजा पोहचवली नाही नेगल त्या
पिल्लांशी खेळायचा व त्या पिल्लांना
प्रेमाने चाटायचा नंतर नेगल गेला। ही
एक दुःखांची प्रसंग होता.

४. आयुक्ती कांगुणे

पूर्वचाचणी

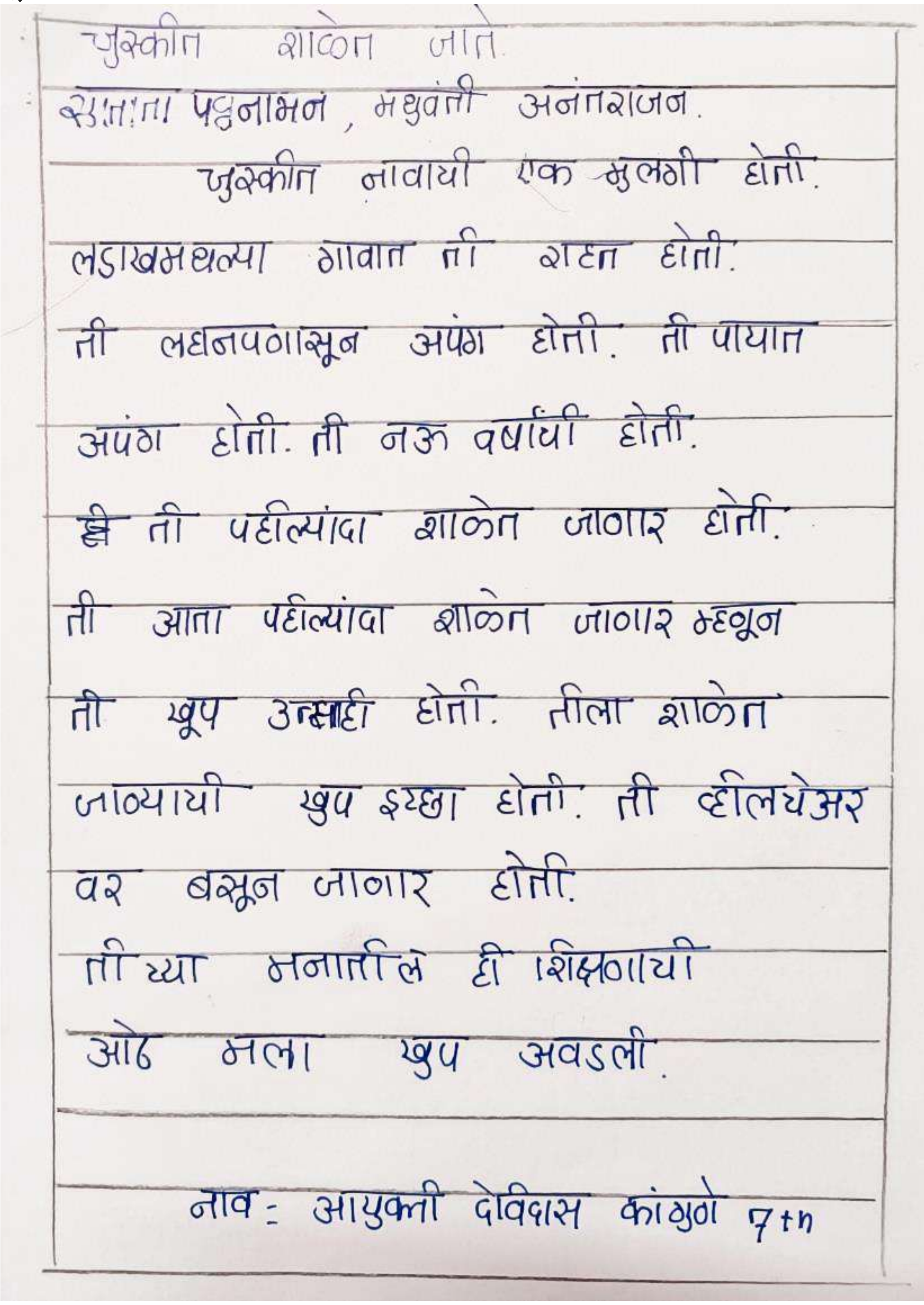

जुस्कीत शाळेत जाते.

सुजाता पद्मनाभन, मधुवंती अनंतराजन.

जुस्कीत नावाची एक मुलगी होती.
लडाखमधल्या गावात ती राहत होती.
ती लहानपणापासून अपंग होती. ती पायात
अपंग होती. ती नऊ वर्षांची होती.
ही ती पहिल्यांदा शाळेत जाणार होती.
ती आता पहिल्यांदा शाळेत जाणार म्हणून
ती खूप उत्साही होती. तिला शाळेत
जाण्याची खुप इच्छा होती. ती व्हीलचेअर
वर बसून जाणार होती.
तीच्या मनातील ही शिक्षणाची
ओढ मला खुप अवडली.

नाव: आयुक्ती देविदास कांगुणे 7th

उत्तरचाचणी

आयुक्ती 7th
रिक्षावाली मुलगी कांगुले
मिताली : पार्किन्स
अनुवाद : सुनंदा आमरापूरकर

नईमा ही बांगलादेशातील छोट्याशा गावात राहणारी मुलगी होती. नईमाला अल्पनाचित्रांची खुपच आवड होती. अल्पनाचित्र म्हणजे बांगलादेशातील पारंपारिक चित्रकला. नईमाला अल्पनाचित्रामध्ये बक्षीसही मिळाली होती. नईमाला एक सबिना नावाची लहान बहिण होती. तीला शिक्षणाची खुप आवड होती. पण दोन वर्षेच ती शिक्षणाची आवड पण दोन मुलींची शिक्षणाची फी परवडणार नाही म्हणून तिला शिक्षण मधूनच सोडावे लागले. पण मनात तिच्या प्रचंड शिक्षणाची ओढ. कायमच चित्रांचा विचार करणाऱ्या नईमाच्या वसले मनात आपल्या थकलेल्या वडिलांना मदत करण्याचे विचार घोळत होते. तिचा मित्र सलिमही पैसे मिळवुन त्याच्या वडिलांना मदत करु लागला होता. पण तो मुलगा होता आणि ही मुलगी नईमा. नईमाने यावरही मार्ग शोधला. तिने आपल्या वडिलांसाठी काहीतरी करण्याचे ठरवले. मग नईमाने तिच्या मित्र सलीम याचे कपडे मागून घेतले. ती ते कपडे घालून 'ऑटो कलर' या दुकानात काम करु लागली. तिथे काम केल्याने तिला तिच्या वडीलांची रिक्षा दुरुस्त करुन मिळाली होती. व ती बाई ही तीला

खुप छान काम. तसेच रिक्षाच्या टपावर चित्र काढायला शिकवी. आता ती खुप छान पैसे कमवत होती. तीची यादी पूर्ण झाली. होती ती यादी म्हणजे तिच्या लहान बहिणीला राखीदाला तिचे आवडते खेळणे मिळाले होते. तीच्या आईला सिल्कची सुती साडी मिळाली होती. कारण तिची आई सणासुदीला राखवी एकच साडी धुवून घालायची तिच्या आब्बाजानला मऊ उबदार लोकरीची शॉल मिळाली होती. तिचे आब्बाजान रात्रीही रिक्षा चालवायचे त्यामुळे त्यांना थंडी वाजायची तरिही ते मेहनत करायचे. तिलाही खुप मनाला समाधान वाटत होते.

मला या गोष्टीतील नईमाचे पात्र खुपच आवडले. तिची तीच्या वडीलांसाठीची धडपड पाहून मला तिच्या खुप अभिमान वाटतो. तिच्यातील ~~ध्य~~ जिद्द पाहून मनाला आकर्षण वाटले. तिने वडीलांसाठी पैसे कमवुन त्यांची खुपच छान मदत केली.
ही गोष्ट वाचताना खुपच छान वाटले

५. अनन्या शेडगे

पूर्वचाचणी

पुस्तकाचे नाव – पकडा त्या मांजराला!
लेखक – तारिणी विस्वनात
आवडलेले पात्र – डिप डिप हे पात्र मला
आवडले कारण तिच्या मैत्रिणीचे मांजर हरवले
होते. त्याच नाव होत कापी. त्याला शोधण्यासाठी
डिप डिपने खूप पर्यत्न करत होता. ती व्हीलचेअ-
रवर बसून ती कापीला शोधत होती. शेवटी
तिला कापी झाडावर बसलेली दिसली ती
व्हीलचेअरवर बसली होती तरी सुधा तिने
झाडावर चढून कापीला खाली आणायचा
निर्णय घेतला. ती किरती धाडसी होती.
ती कापीसाठी झाडवर चढायचला तयार
होती.

अनन्या शेडगे

उत्तरचाचणी

अनन्या शेडगे 7th

पुस्तकाचे नाव - हॅनाची सूटकेस
आवडलेले पात्र - फ्युमिको इशिओका
लेखक - कॅरन लीवाइन

फ्युमिको इशिओका ही जापानमध्ये राहत होती. ती तिच्या ऑफिसमध्ये बसली होती. हॅनाची सूटकेस आपल्याकडे कशी आली ह्याचा ती विचार करत होती. टोकियो हॉलोकॉस्ट रिसोर्स सेंटर नावाच्या एका छोट्या संग्रहालयाची समन्वयक म्हणून फ्युमिको काम करायला लागली. जापानमधल्या मुलांना हॉलोकॉस्टबद्दल माहिती देणं हा संग्रहालयाचा मुख्य उद्देश होता. छळछावण्यामधून वाचलेल्या काही व्यक्तींशी फ्युमिको भेटली. फ्युमिकोला आपल्या स्वतःच्या आयुष्यात जेव्हा दुःखांना सामोरं जावं लागत-तेव्हा तिला नेहमी या लोकांची आठवण येई. जापानमधल्या मुलांना हॉलोकॉस्टच्या घटनेपासून काहीतरी शिकावं असं फ्युमिकोच्या इच्छा होती. ज्यू धर्मविषयीच्या आणि हॉलोकॉस्टबद्दलच्या संग्रहालयांना पत्रं लिहिल. युद्धकालातल्या ज्यू मुलांच्या काही वस्तू आपल्याला थोड्या काळा पर्यंत मिळतील का ह्या साठी ती खुप प्रयत्न करत होती. तिच्या पत्रांना उत्तर ही आली पण सगळे जण म्हणाली की त्या वस्तू फार महत्त्वाच्या व मौल्यवान आहेत आणि इतक्या दूर पाठवणे शक्य नाही. हे ऐकून फ्युमिकोला खूप वाईट वाटले. आता पुढे काय करावं ते फ्युमिकोला कळेना. पण ती सहजासहजी हा मानणाऱ्यांतली

नव्हती.

फ्युमिकोने तेरेसिनच्या संग्रहालयाला भेट दिली. फ्युमिकोने संग्रहालयाचा जाडजुड दरवाजा उघडला आणि ती आत आली. आत मध्ये शांतता होती. त्या संग्रहालयात कोणीच नव्हते फ्युमिको बाहेर आली आणि तिने का गृहस्थाला विचारले की संग्रहालयातले सगळे कुठे गेले. तो म्हणाला की आज तुम्हाला इथे कुणी सुद्धा मिळणार नाही आज सुट्टी आहे. तिला हे ऐकून खुप वाईट वाटलं. पण तिने परत एकदा आत जाऊन बघायचे ठरवले. ती आत गेल्यावर तिला एका खोलीतून आवाज येतो. ती तिकडे जाते तर तिला एक बाई दिसते. फ्युमिकोने हॅनाला शोधण्यासाठी मदत मागितली आणि त्या बाईने तिला मदत केली. मग त्या दोघींनी त्या संग्रहालयातला एका शेल्फवरचं एक मोठे पुस्तक काढले. त्याच्यामध्ये छळछावण्यांतील लोकांची नावे लिहिले होते. त्याच्यामध्ये त्या दोघी शोधत होत्या. त्या बाईला पुस्तकात हॅना ब्रॅडी असं नाव दिसले. तिने फ्युमिकोला दाखवले. फ्युमिकोला हॅनाला एक भाऊ आहे हे समजले होते त्या यादीमधून. त्या यादीत लिहिल होत की हॅनाला मृत्यू आला होता. फ्युमिकोला खुप मोठा धक्का बसला.

फ्युमिको एका जागी शांतपणे बसली होती. ती म्हणाली जॉर्जची माहिती मिळेल का? तिने त्या बाईला विचारले. ती बाई म्हणाली आता युद्ध संपुन बरीच वर्षे झाली होती. तो जगात

कुठेही असू शकतो. त्यांनी दुसऱ्या यादीत त्याचे नाव शोधायला सुरुवात केली. मग त्यांना एका यादीत नाव दिसले. त्या यादीत सहा-सहा जणांचे गट केले होते त्यात एका मुलाचे नाव त्या बाईला माहित होते. ती म्हणाली तो जर सापडला तर आपल्याला जॉर्ज सापडू शकतो. त्या नंतर ती जापानमध्ये आली तिने लगेच जॉर्जला पत्र लिहिले मग ते पत्र घेऊन ती पोस्ट ऑफिसमध्ये गेला आणि तिने ते पत्र कॅनडाला पाठवले. थोड्या दिवसांनंतर जॉर्जने पत्राचे उत्तर दिले. त्यात हॅनाचे काही फोटो सुध्दा होते. ते पाहून फ्युमिको खूप खुश झाली आणि जॉर्ज तिथे जापानमध्ये येणार होता. तेव्हा तर तिला काय करू आणि काय नको असे होत होते.

नंतर जॉर्जने ती सूटकेस पाहिली आणि त्याच्या डोळ्यात पाणी आले. ती हॅनाची सूटकेस फ्युमिकोने जॉर्जला दिली.

फ्युमिकोने हॅनाबद्दल माहिती मिळवण्यासाठी खूप काय काय केले. म्हणून मला हे पात्र खूप जास्त आवडले.

देवघेव कार्डावरील नोंदी

● जानेवारी ते मार्च व जून २०२३ मध्ये वाचलेली मोठी पुस्तके

● जुलै ते ऑक्टोबर २०२३ दरम्यान वाचलेली मोठी पुस्तके

साक्षी दंडिले

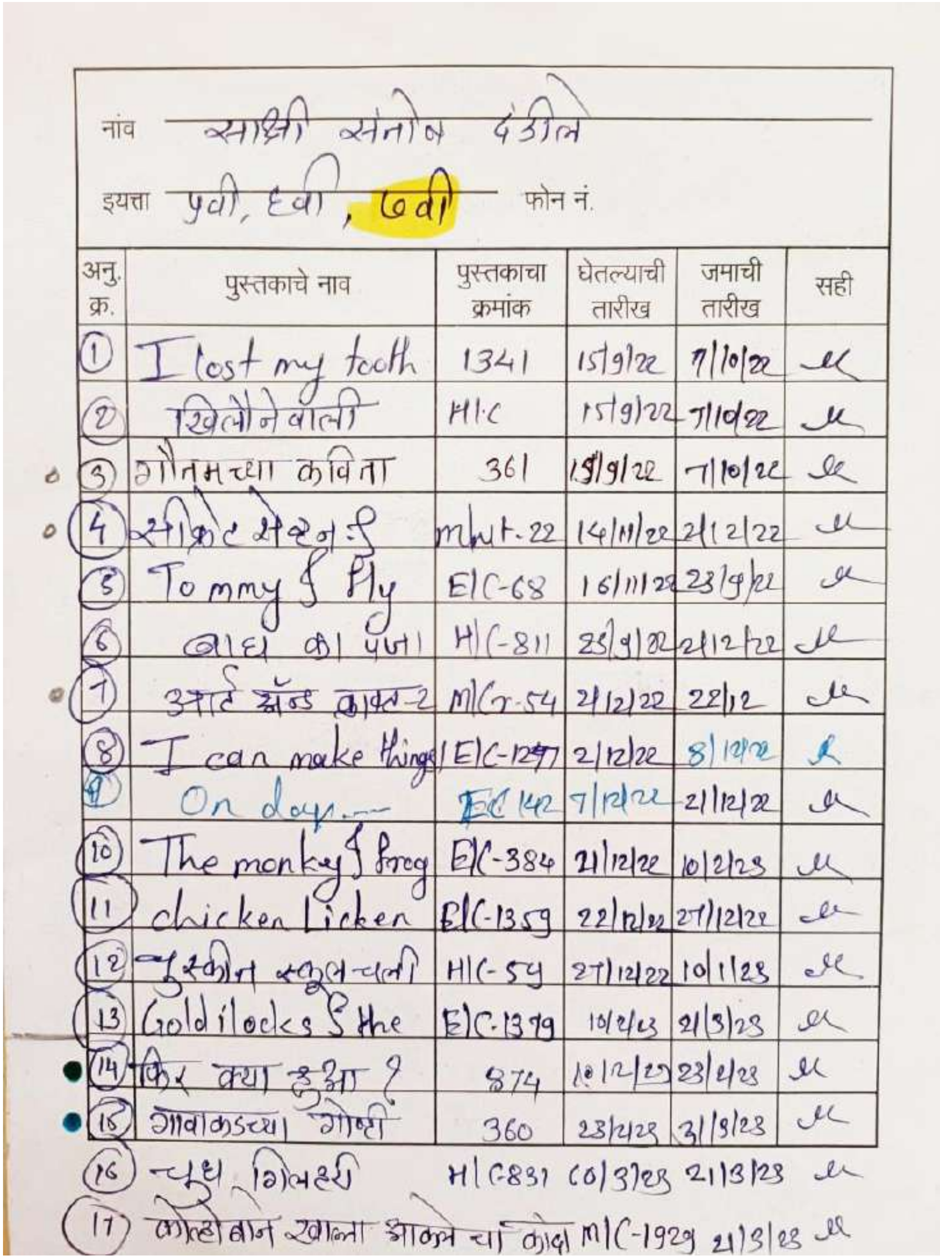

नांव साक्षी संतोष दंडीले

इयत्ता ५वी, ६वी, ७वी फोन नं.

अनु. क्र.	पुस्तकाचे नाव	पुस्तकाचा क्रमांक	घेतल्याची तारीख	जमाची तारीख	सही
1	I lost my tooth	1341	15/9/22	7/10/22	[illegible]
2	खिलौनेवाली	H.C	15/9/22	7/10/22	[illegible]
3	गौतमच्या कविता	361	15/9/22	7/10/22	[illegible]
4	सीक्रेट सेव्हन्स	mhut-22	14/11/22	2/12/22	[illegible]
5	Tommy & Fly	E/C-68	16/11/22	23/9/22	[illegible]
6	बाघ का पंजा	H/C-811	23/9/22	2/12/22	[illegible]
7	आर्ट ॲण्ड क्राफ्ट-2	M/C-54	2/12/22	22/12	[illegible]
8	I can make things	E/C-1297	2/12/22	8/12/22	[illegible]
9	On day....	E/C 142	7/12/22	21/12/22	[illegible]
10	The monkey & frog	E/C-384	21/12/22	10/2/23	[illegible]
11	chicken Licken	E/C-1359	22/12/22	27/12/22	[illegible]
12	गुस्कोन स्कूल चली	H/C-54	27/12/22	10/1/23	[illegible]
13	Goldilocks & the	E/C-1379	10/2/23	21/3/23	[illegible]
14	फिर क्या हुआ ?	874	10/2/23	23/2/23	[illegible]
15	गावाकडच्या गोष्टी	360	23/2/23	3/3/23	[illegible]
16	चूहा गिलहरी	H/C-831	10/3/23	21/3/23	[illegible]
17	कोल्होबाने खाल्ला ओकाचा कावा	M/C-1929	21/3/23		[illegible]

अनु. क्र.	पुस्तकाचे नाव	पुस्तकाचा क्रमांक	घेतल्याची तारीख	जमाची तारीख	सही
1	मोर मुनाच्या जन्म	M/N-401	15/6/23	24/7	[illegible]
2	कासारगावच्या अभयारण्यात	M/N-981	26/6/23	28/6/23	[illegible]
3	गोष्टया सातबंडे-9	M/N-956	28/6/23	1/7	[illegible]
4	गोष्टया -2	M/N-686	5/7/23	12/7	[illegible]
5	vilaas stories	1754	12/7	6/9/23	[illegible]
6	पुष्प क्रम	HIN-1015	12/7	25/7/23	[illegible]
7	गोष्टया सातबंडे-6	M/N-1106	21/7/23	25/7/23	[illegible]
8	वनस्पती जगतातून सहल	233	26/7/23	2/8/23	[illegible]
9	गोष्टया सातबंडे-8	3549	28/7/23	8/9/23	[illegible]
10	The Best Nest	BL/E-41	2/8/23	6/9/23	[illegible]
11	कस्तुरबा	M/N+-52	3/8/23	17/8/23	[illegible]
12	त्या हाका दिवशी	2082	8/8/23	23/8/23	[illegible]
13	चालत्या प्रेताचं गूढ	3769	17/8/23	25/10/23	[illegible]
14	A New Home for Anjiri	2034	23/8/23	6/9/23	[illegible]
15	one green drop	287	6/9/23	27/9	[illegible]
16	रिक्षावाली मुलगी	741	20/9/23	6/10	[illegible]
17	Nabiya	1841	27/9/23	28/10/23	[illegible]
18	खारीच्या वाटा	2491	27/11/23		

रणदीप काकडे

नांव रणदीप काकडे

इयत्ता ६वी, ७वी फोन नं.

अनु. क्र.	पुस्तकाचे नाव	पुस्तकाचा क्रमांक	घेतल्याची तारीख	जमाची तारीख	सही
1	छुपन छुपाई	H/C-866	15/9/22	24/9	
2	अच्छा मौसी अलविदा	H/C-904	18/9/22	24/9	
3	माझी सुट्टी राजस्थान	m/C-2367	24/9	7/10/22	
4	डुंगा डुंगा डमडम	m/C-1880	24/9	7/10/22	
5	पहलवान जी	H/C-191	24/9	7/10/22	
6	बरखादेवी की खोज	—	10/11	14/11/22	
7	तारिक का सूरज	H/C-1059	14/11/22	2/12	
8	केवढा हा गोंगाट	m/C-1820	23/11/22	7/12/22	
9	भुलभुलैया	1046	2/12/22	7/12/22	
10	भीमायन	T-193	7/12/22	8/12/22	
11	Hop On	E/N-1053	7/12/22	8/12/22	
12	श्रीनिवास रामानुजन	1057	22/12/22	12/1/23	
13	नोक्या-8	m/N-730	22/12/22	12/1	
14	सुटकेचा थरार	m/C-1812	27/12/22	12/1/23	
15	जन्मदिन के उपहार	H/C-962	27/12/22	12/1/23	
16	खुटकू गधा	H/C-995	12/1/23	10/2/23	
17	छोटे रंगारी	m/C-1534	17/1/23	24/2/23	

अनु. क्र.	पुस्तकाचे नाव	पुस्तकाचा क्रमांक	घेतल्याची तारीख	जमाची तारीख	सही
1	मास्तर साहेब	MIC-916	10/2/23	28/2/23	[illegible]
2	नागिया	MIC-2033	28/2/23	—	[illegible]
3	विद्रोह की छपछप	HIN-1034	28/2/23	—	[illegible]
4					
1	बोकथा - 10	MIN-736	28/6/23	12/7/23	[illegible]
2	मृत्युघर	MINT-191	12/7/23	8/8/23	[illegible]
3	ज्योतिबा फुले	730	30/7	1/8/23	[illegible]
4	थैलीभर गोष्टी	2264	8/8/23	23/8	[illegible]
5	Twice as Tall	2050	10/8/23	28/10/23	[illegible]
6	झुंबर	468	23/8/23	28/8/23	[illegible]
7	सुटकेची शरार	MIC-1812	24/8	6/9	[illegible]
8	आमचा पण गाव	MIN-1103	28/8/23	6/9	[illegible]
9	बोकथा - 1	MIN-685	6/9	11/9	[illegible]
10	बोकथा - 2	MIN-686	11/9/23	15/9/23	[illegible] जमा
11	बोकथा - 3	MIN-270	15/9/23	20/9/23	[illegible]
12	बोकथा - 6	MIN-733	20/9/23	20/10/23	[illegible]

रितेशा बोके

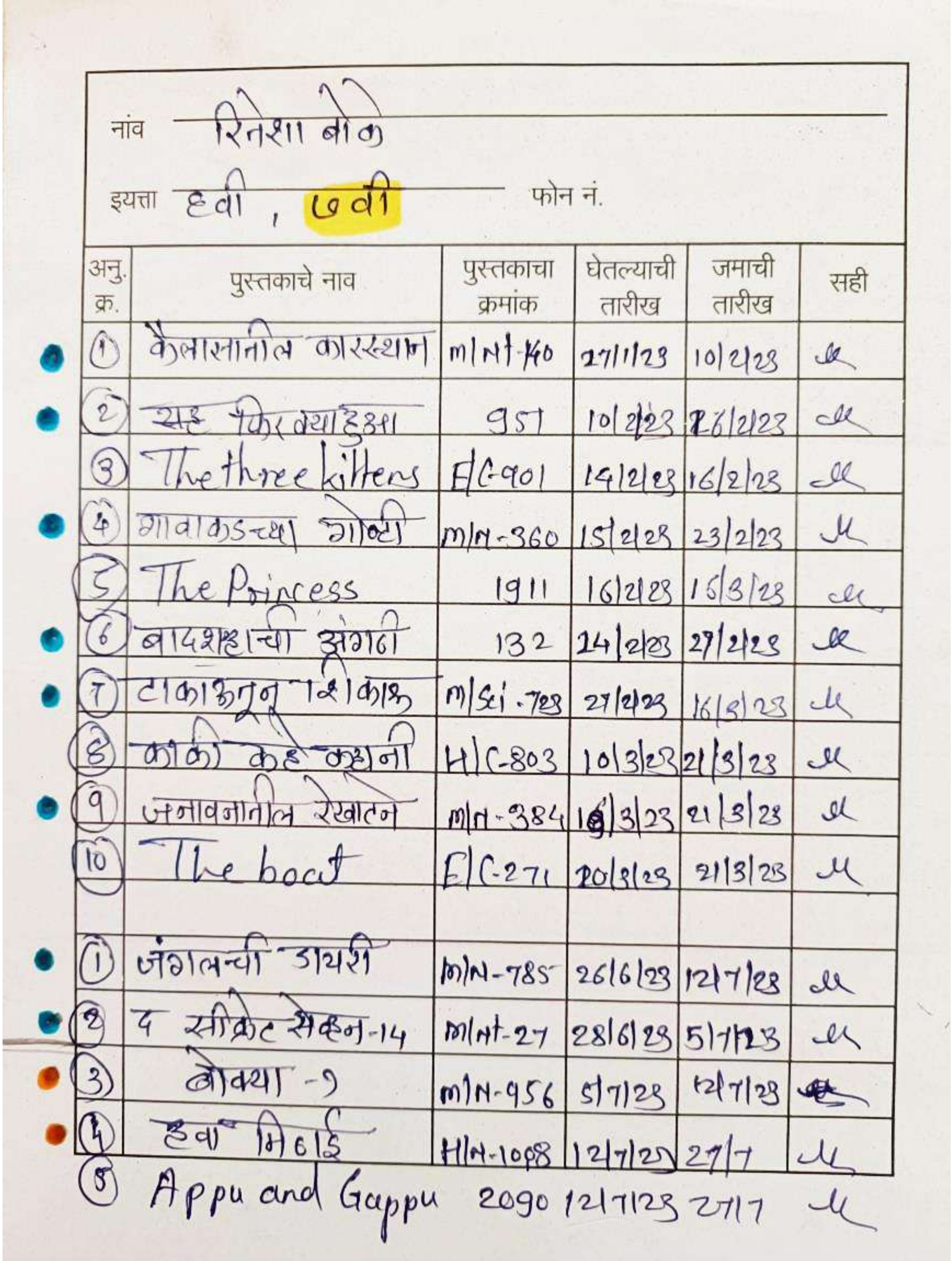

नांव रितेशा बोके

इयत्ता ६वी , ७वी फोन नं.

अनु. क्र.	पुस्तकाचे नाव	पुस्तकाचा क्रमांक	घेतल्याची तारीख	जमाची तारीख	सही
1	कैलासातील कारस्थान	m/N1-140	27/1/23	10/2/23	
2	अरे फिर क्या हुआ	951	10/2/23	26/2/23	
3	The three kittens	E/C-901	14/2/23	16/2/23	
4	गावाकडच्या गोष्टी	m/N-360	15/2/23	23/2/23	
5	The Princess	1911	16/2/23	15/3/23	
6	बादशहाची अंगठी	132	24/2/23	27/2/23	
7	टाकाऊतून टिकाऊ	m/Sci-723	27/2/23	16/3/23	
8	काका कहे कहानी	H/C-803	10/3/23	21/3/23	
9	जनावनातील रेखाटने	m/N-384	18/3/23	21/3/23	
10	The boat	E/C-271	20/3/23	21/3/23	
1	जंगलची डायरी	m/N-785	26/6/23	12/7/23	
2	द सीक्रेट सेवन-14	m/N1-27	28/6/23	5/7/23	
3	बोक्या -9	m/N-956	5/7/23	12/7/23	
4	हवा मिठाई	H/N-1008	12/7/23	27/7	
5	Appu and Gappu	2090	12/7/23	27/7	

अनु. क्र.	पुस्तकाचे नाव	पुस्तकाचा क्रमांक	घेतल्याची तारीख	जमाची तारीख	सही
1	चिंकू चे पोइनी	m/C-2555	18/7/23	21/7	[illegible]
2	बोक्या सातबंडे	m/M-686	21/7/23	2/8/23	[illegible]
3	द सीक्रेट सेवन-14	m/NT-27	26/7/23	10/8/23	[illegible]
4	गाणारे पक्षी	m/Ev-3	27/7/23	2/8/23	[illegible]
5	डॅडी लॉंगलेग्ज	m/NT-59	2/8/23	17/8/23	[illegible]
6	read it	1594	2/8/23	17/8/23	[illegible]
7	त्या एका दिवशी	m/C-2084	8/8/23	17/8/23	[illegible]
8	नंदनवनातील धोका	·207	17/8/23	23/8	[illegible]
9	वाघाचा रंग	m/P-125	23/8/23	29/8	[illegible]
10	Emperors New clothes	E/C-1512	23/8/23	29/8	[illegible]
11	Granny's Sari	694	24/8/23	29/8	[illegible]
12	रिक्षावाली मुलगी	m/H-741	6/9/23	20/9	[illegible]
13	रॉबिन हूड	m/N-892	20/9	18/10/23	[illegible]
14	Amelia Earhart	1803	20/9	18/10/23	[illegible]
15	Down on the Farm	with groum	25-11		
16	रस्सीचे पराक्रम	849	27/11/23		

अशरफ शेख

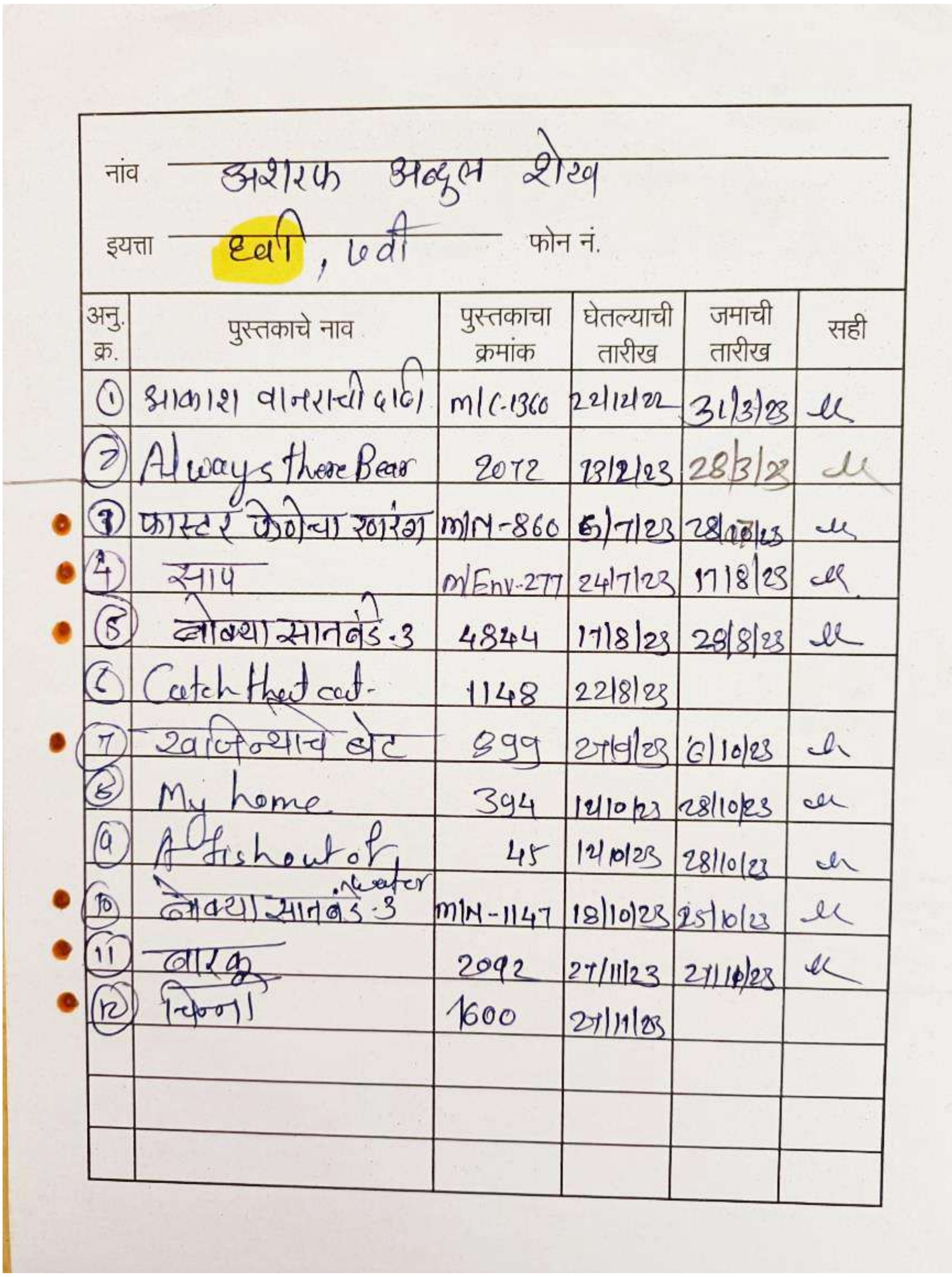

नांव अशरफ अब्दुल शेख

इयत्ता ६वी, ७वी फोन नं.

अनु. क्र.	पुस्तकाचे नाव	पुस्तकाचा क्रमांक	घेतल्याची तारीख	जमाची तारीख	सही
1	आकाश वानराची दाढी	M/C-1360	24/12/22	31/3/23	[illegible]
2	Always there Bear	2072	13/2/23	28/3/23	[illegible]
3	फास्टर फेणेचा रंगा	M/N-860	6/7/23	28/[illegible]/23	[illegible]
4	साप	M/Env-277	24/7/23	17/8/23	[illegible]
5	बोक्या सातबंडे-3	4844	17/8/23	28/8/23	[illegible]
6	Catch that cat	1148	22/8/23		
7	खजिन्याचे बेट	899	27/9/23	6/10/23	[illegible]
8	My home	394	14/10/23	28/10/23	[illegible]
9	A fish out of water	45	14/10/23	28/10/23	[illegible]
10	बोक्या सातबंडे-3	M/N-1147	18/10/23	25/10/23	[illegible]
11	बारकू	2092	27/11/23	27/11/23	[illegible]
12	चिन्गी	1600	27/11/23		

श्रेया मायने

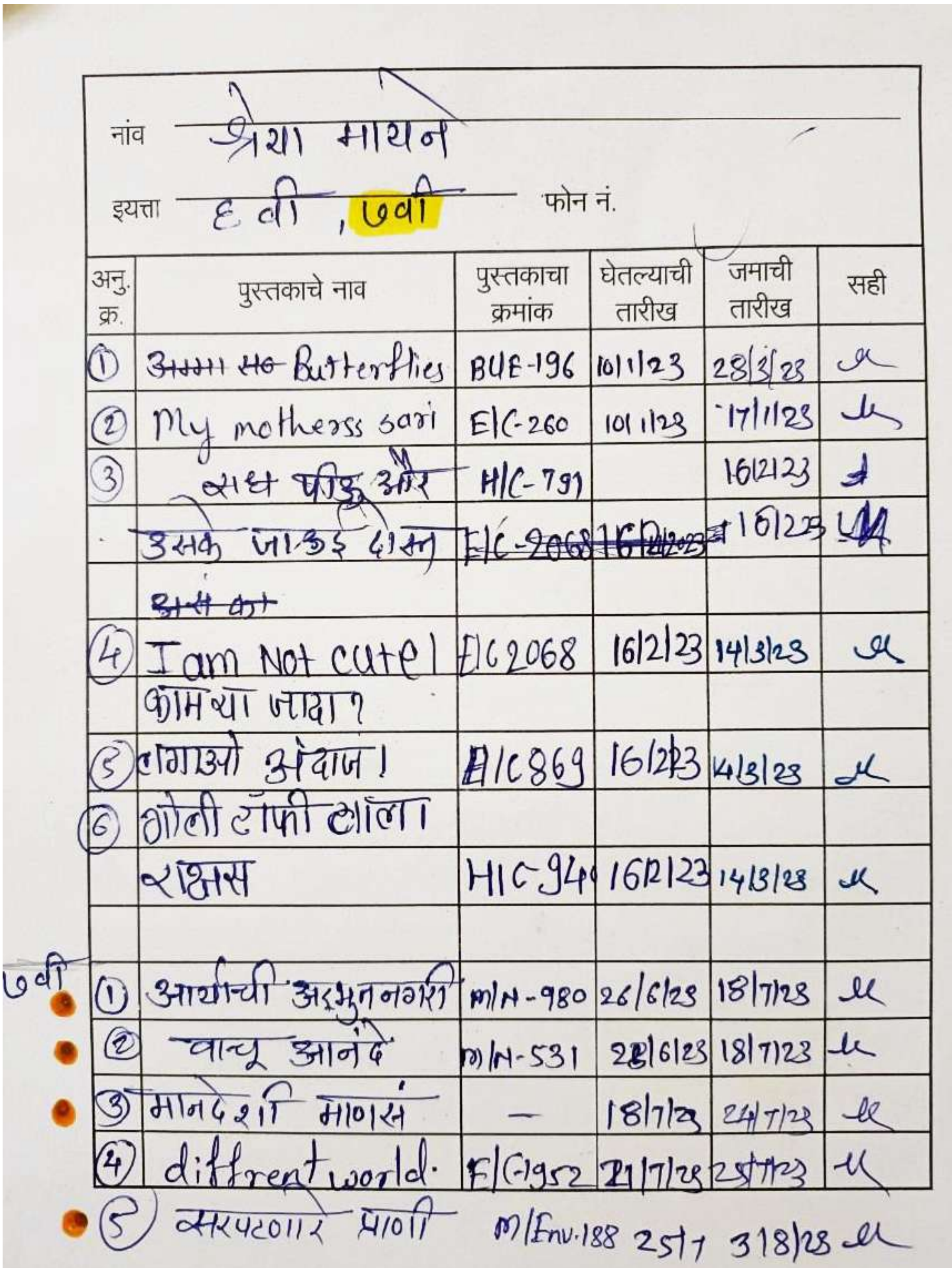

नांव श्रेया मायने

इयत्ता ६ वी , ७वी फोन नं.

अनु. क्र.	पुस्तकाचे नाव	पुस्तकाचा क्रमांक	घेतल्याची तारीख	जमाची तारीख	सही
1	~~अम्मा सह~~ Butterflies	BUE-196	10/1/23	28/3/23	
2	My motherss sari	E/C-260	10/1/23	17/1/23	
3	साथ पीछु और	H/C-791		16/2/23	
	~~उसके जाड़ई दोस्त~~	~~E/C-2068~~	~~16/2/2023~~	16/2/23	
	~~आसी का~~				
4	I am Not cute!	E/C2068	16/2/23	14/3/23	
	कोमचा जादा?				
5	लगाओ अंदाज!	H/C869	16/2/23	14/3/23	
6	गोली टॉफी वाला				
	राक्षस	H/C-940	16/2/23	14/3/23	
७वी 1	आर्याची अद्भुतनगरी	M/N-980	26/6/23	18/7/23	
2	वाचू आनंदे	M/N-531	28/6/23	18/7/23	
3	मानदेशी माणसं	—	18/7/23	24/7/23	
4	diffrent world.	E/C-1952	21/7/23	25/7/23	
5	सरपटणारे प्राणी	M/Env.188	25/7	3/8/23	

अनु. क्र.	पुस्तकाचे नाव	पुस्तकाचा क्रमांक	घेतल्याची तारीख	जमाची तारीख	सही
1	A fishout	45	2/8/23	8/8/23	[illegible]
2	शाळेपासून मुक्ती	m/nt-2	4/8/23	8/8/23	[illegible]
3	होय मी सुद्धा	2106	8/8/23	18/9/23	[illegible]
4	नाविया	m/C-2033	13/8/23	13/8/23	[illegible]
5	The little Grey Hare	E/C-327	13/9/23	20/9/23	[illegible]
6	Not like that like	Ek-1638	13/9/23	20/9/23	[illegible]
7	क कवितेच्या	395	20/9/23	26/9	[illegible]
8	धमाल जादी	m/B-394	26/9	—	[illegible]
8	चांदण	m/P-348	26/9	27/9	[illegible]
9	चिमुकला	m/P-389	26/9	27/9	[illegible]
10	पेंशी दिवसात जगाची सफर	m/N-1028	27/9	18/10/23	[illegible]
11	The wheels on the bus	m/P/808	27/9	18/10/23	[illegible]
12	13 कहानियां	878	14/10	18/10/23	[illegible]
13	Bedtime favorites	-	27/11/23	28/11/23	[illegible]
14	पेंशी दिवसात जगाची	m/N-1028	27/11/23	28/11/23	[illegible]
15	आयेची अद्भुतनगरी	m/N-155	26/11/23	28/11/23	[illegible]
16	रिक्षावाली मुलगी	m/N-202	28/11/203		

परिशिष्ट ४ अ)

उपक्रमाचे फोटो

वाचनवेग उत्तरचाचणी

वाचनदिनानिमित्त बालवाडीच्या मुलांना पुस्तक वाचून दाखवताना इ. सातवीची विद्यार्थिनी

परिशिष्ट ४ ब)
मुलांच्या प्रतिक्रियांच्या चित्रफिती

१. स्वयंवाचनाविषयी प्रतिक्रिया देताना इयत्ता सातवीचे विद्यार्थी (कमला निंबकर बालभवन, फलटण)
https://www.youtube.com/watch?v=exXFZGCZ0KU

२. लागली वाचनाची गोडी- मोठी पुस्तके वाचण्याचे अनुभव सांगताना इ. सातवीतील एक विद्यार्थिनी (कमला निंबकर बालभवन, फलटण)
https://www.youtube.com/shorts/nB99z3dP2x8

प्रतिज्ञापत्र व प्रमाणपत्र

प्रतिज्ञापत्र

मी श्री/श्रीम/डॉ. सौ. विद्यादेवी महेश निंबाळकर प्रतिज्ञापत्र लिहून देतो/ देते की, या नवोपक्रम स्पर्धेसाठी सादर केलेला इयत्ता सातवीतील विद्यार्थ्यांचे स्वयंवाचन वाढविणे. .... हा नवोपक्रम माझ्या स्वत:च्या शैक्षणिक उपक्रमांवर, अनुभवावर आधारित आहे. हा नवोपक्रम मला स्वत:ला सुचलेला आहे, काल्पनिक नाही. तसेच भारतीय अथवा विदेशी लेखकांच्या ग्रंथातील अथवा संशोधनातील माहितीच्या आधारे हा नवोपक्रम लिहिलेला नसून यामध्ये मला जाणवलेल्या समस्येचा सूक्ष्म अभ्यास करण्याचा मी प्रयत्न केलेला आहे. हा नवोपक्रम यापूर्वीच्या राज्यस्तरीय नवोपक्रम स्पर्धेसाठी सादर केलेला नाही. तसेच इतर कोणत्याही व्यक्तीकडून लिहून घेऊन तो मी माझ्या नावावर सादर केलेला नाही. तसे आढळून आल्यास तो Copyright Act १९५७ खाली दाखलपात्र गुन्हा आहे याची मला कल्पना आहे.

दिनांक : 9|12|23

स्थळ : फलटण , सातारा.

Nimbalkar
स्पर्धकाची स्वाक्षरी

नाव : सौ. विद्यादेवी निंबाळकर

शाळेचा / कार्यालयाचा शिक्का

(शिक्का: निंबकर बालभवन, फलटण)

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की, श्री/श्रीम/ डॉ. सौ. विद्यादेवी निंबाळकर हे माझ्या शाळेत / कार्यालयात कार्यरत असून त्यांनी सादर केलेला इयत्ता सातवीतील विद्यार्थ्यांचे स्वयंवाचन वाढविणे. हा नवोपक्रम शैक्षणिक वर्ष 2023 मध्ये त्यांनी स्वतः राबविलेला असून ती त्यांच्या स्व-परिश्रमाची फलश्रुती आहे. हा नवोपक्रम त्यांनी राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे मार्फत आयोजित यापूर्वीच्या राज्यस्तरीय नवोपक्रम स्पर्धेसाठी सादर केलेला नाही.

दिनांक : 9|12|23

स्थळ : फलटण , सातारा.

शाळा / कार्यालय प्रमुखाची स्वाक्षरी

नाव सौ. सावंत प्रियदर्शनी गणेश

शिक्का

मुख्याध्यापिका
प्राथमिक विभाग
कमला निंबकर बालभवन